

MEMORIA PRESENTADA PER L'INSTITUT
D'ESTUDIS CATALANS ALS EXCELENTÍSSIMS
SENYORS PRESIDENT DE LA DIPUTACIÓ
Y ALCALDE DE BARCELONA, donant
compte dels treballs fets durant l'any 1909.

*Nil actum credens, quum quid superesset
agendum.*

LUCÀ. — *Pharsalia*, II, 657.

s la segona vegada que l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS se dirigeix a l'Ajuntament y a la Diputació de Barcelona pera donarlos compte dels treballs fets durant un altre any després de la seva fundació. Moltes coses començades de que parlavem l'any passat hem pogut veureles realisades; moltes coses que semblaven un somni son ja reals y viventes, sembla que el temps s'hagi multiplicat per nosaltres y estem contents al mirar endarrera. Creiem que hem complert ab el nostre deber, sense deixar may de sentirnos instruments d'aquestes dugues Corporacions Provincial y Municipal de Barcelona, que tanta confiança havien posat en nosaltres y en el nostre INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. Cap reconeixement ni premi podien esperar nostres treballs superior al testimoni que va donarnos el President de la Diputació de Barcelona, quan al inaugurar l'últim període de sessions el dia 20 de Janer de l'any que som, deia en el seu discurs parlant del INSTITUT «que així com la restauració dels Jochs Florals inaugurava el període de redempció exterior de la llengua catalana, la creació de l'INSTITUT senyalava un nou període, el de internacionalisació de la llengua catalana y la seva consagració com instrument de cultura en la vida científica universal». Nosaltres, si bé els menys indicats per dirho públicament, comencem a pensar lo mateix y creiem que en l'espai que duri aquesta Memoria en donarem probes més que sobrades a les dues corporacions Provincial y Municipal. Per exemple, poch dies després que el President de la Diputació ens havia dedicat les paraules que hem retret anteriorment, M. Marcel Dieulafoy, al presentar a la Academia de París l'últim llibre de l'INSTITUT, deia en la seva comunicació que aquesta última obra, com totes les altres de la mateixa entitat, estava escrita en català y que si això fos de dordre, seria l'únich inconvenient que s podria trobar en aquell treball, per tots els altres conceptes tan interessant. En la Memoria de l'any anterior ja acabavem donant compte

de les relacions que l'INSTITUT havia establert ab les principals corporacions científiques d'Europa y la llista d'aquestes relacions de cambi que considerablement augmentada publiquem aquest any a continuació, ens sembla que ha de bastar pera donar a comprendre l'estima y el crèdit internacional a que ha arribat l'INSTITUT no més ab els dos anys que compta d'existència. Les cartes y felicitacions que hem rebut de les Academies y Societats estrangeres y d'homes eminents, experimentats en lo difícil que es una obra com la nostra, formen un arxiu considerable que de vegades hem sentit desitjos de publicar, en part pera que les corporacions Provincial y Municipal tinguin plè coneixement de l'eficàcia de l'acció de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, com a nou element de restauració de la cultura superior en la nostra terra. La sincera simpatia ab que es rebuda en el món sabi estranger la tasca de l'INSTITUT, l'hem poguda apreciar aquells de nosaltres que, per motius particulars y d'estudis especials, hi han fet viatges l'any passat. Sis dels membres d'aquesta entitat han recorregut l'Alemanya, Bèlgica, França, Grecia, Italia y Nort d'Àfrica, visitant en conjunt una quarentena de Corporacions y Academies ab les que estem ja en relació y en totes elles hi han trobat franca acollida, y un veritable esperit de fraternitat científica, que ns ha indicat moltes vegades noves orientacions a seguir.

Desseguida quasi de fundat, en Juliol de 1908, l'INSTITUT ja va poder disposar d'un local en l'històric edifici de la Generalitat que servia a les hores d'Audiència. Era abans de traslladarse aquesta al nou Palau de Justícia, que ocupa ara; però per la simpatia del que encara n'es president, D. Bonaventura Muñoz, li fou concedit a l'INSTITUT el dret d'ocupar unes sales del tercer pis, que foren la cèlula primària del magnífic hostatge que té avuy l'INSTITUT en el mateix edifici. Perque era natural que la Diputació de Barcelona, al passar a fruir de la possessió del casal de la Generalitat de Catalunya, pels tractes tinguts ab l'Estat per la construcció del Palau de Justícia, procurés engrandir y millorar l'instal·lació de l'INSTITUT que ella havia fundat y al que havia trasmès l'honorós encàrrec de restaurar els estudis de les ciències històriques de la nostra terra. L'INSTITUT, aleshores (per desig del President de la Diputació, D. Enrich Prat de la Riba), al ferse el plan de distribució dels serveis de l'edifici va poder ja ocupar tot el segon pis que abans tenia el senyor Fiscal y que té una escala independent y una entrada pel carrer del Bisbe davant del pintoresch carrer de la Pietat. Desde les finestres de l'INSTITUT es veu la nostra Catedral en tota la seva llargada, y del claustre lluminós de la Seu n'arriba la fragància fins a dintre les sales de la Biblioteca. Cap lloch pot esser més adequat que aquell. L'INSTITUT reconeix que no podria triar en tot Barcelona una estada més apropiat, y n'està plenament agraït a les dues entitats a qui principalment ho deu, l'Audiència y la Diputació Provincial, que ha despès, además,

en restaurarlo una quantitat important. Perque l'INSTITUT y la Diputació, havent adquirit les coleccions bibliogràfiques que foren d'En Marià Aguiló, trobantse també en possessió dels llibres de l'Aulestia y havent comprat els que havien sigut del poeta Verdaguer, es va veure obligat a instal·larlos degudament, com ho va fer, transformant el local en una biblioteca que fos més tard el nucli inicial de la nacional de Barcelona. Aterrats els embans, netejats els sostres y les parets, quedaren quatre espaioses sales y encara una grandiosa quadra que havia de servir després de sala de lectura. Aquestes primeres quatre habitacions, descomptantne la que fà de vestíbol, son les que avuy ocupa la llibreria de l'INSTITUT, y ella juntament ab els materials bibliogràfics y l'inventari gràfic de la nostra terra, acumulats en els dos darrers anys, no solament les omplen per complet, sino que amenacen ab no cabrehi dintre de poch y plantegen ja el problema d'un nou engrandiment. La primera sala va esser restaurada pera posarhi desseguida els fons Aguiló y Verdaguer; el sostre, ricament decorat, porta la llegenda següent: «Aquesta aula de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS fou instaurada l'any MCMVIII per la munificencia de la Excm. Diputació de Barcelona.» Les llibreries foren fetes aprofitant unes baranes barroques que separaven el tribunal del públich en les antigues sales de judicis de l'Audiencia y que havien quedat abandonades. En un nitxo, sobre una porta, s'hi va posar un bust en bronze del pros Milà y Fontanals, regalat a l'INSTITUT y que presideix aquell tresor de llibres. Immediatament, després d'aquesta, fou restaurada una altre sala destinada a contenir les publicacions periòdiques que reb l'INSTITUT de les corporacions nacionals y extrangeres que ab ell tenen establert el cambi. Aquell formidable arsenal de coleccions de Revistes y Memories, sembla un somni que s'hagi pogut aplegar en tan poch temps; hem tingut donatius verament esplèndits com el de la serie de revistes, principalment catalanes y del migdia de França y molts altres llibres d'estudis provençals, del nostre company senyor Massó y Torrents; y no sols de Societats y Academies extrangeres, sino també de amichs ilustríssims de l'INSTITUT, com, per exemple, el Sr. Benedetto Croce, de Nàpols, qui s'ha afanyat en obtenir coleccions de Revistes napolitanes y enviarles a l'INSTITUT, a fi de que no faltessin en la nova Biblioteca elements d'estudi de les coses de l'altra ciutat mediterrania, que el Magnànim feu germana nostra. Altre tant han fet hispanòfils tan eminents com P. Paris, Brutails, Diehl, Dieulafoy, Rajna, Farinelli, Sanvisenti, Monaci, Seybold, Finke, etc., intercedint prop de les Societats y Revistes en que intervenen, perquè la nova biblioteca de Barcelona fos proveïda, desde el primer moment, dels imprescindibles materials acadèmichs, y cedint al propi fi un exemplar de ses obres. Aquestes coleccions periòdiques s'han instal·lat, donchs, en una segona sala de l'INSTITUT, en llibreries estil imperi, fetes expressament, y les parets decorades ab una tela groga. La tercera sala de la

nostra biblioteca es feta pera contenir les obres doctrinals enviades també per cambi o donatius o comrades per l'INSTITUT, que ha destinat cada any an aquest objecte una quantitat que vé a ésser aproximadament d'unes cinch mil pessetes. Tant les parets com el sostre, decorats els revoltos y bigues, tenen un tò blavós que armonisa ab la tapiceria verda de les finestres, y els armaris de noguera tallada son de linies clàssiques lleugerament modernisades. Tant en la restauració de les sales com en la construcció de les llibreries, l'INSTITUT ha procedit sempre tenint present la dignitat de l'obra nacional que realisava y ab una fè cega en el pervindre. Molt sovint ens hem sentit condemnar la nostra ambició y la grandesa excessiva del nostre local; hi ha hagut moments anguniosos en que ns ha semblat també a nosaltres que tot perillava, però el temps ha corregut y en dos anys podem veure aquelles sales plenes de materials importantíssims ab una colecció de més de doscents manuscrits y llibres d'esquisida raresa, y un arxiu de Revistes modernes que fins avuy no existien a Barcelona, y comprenem que si hem pecat ha sigut d'escassos, perque l'èxit ha superat a la fè nostra, com passa sempre en les coses catalanes.

Perquè s vegés de quina manera es intens y general el desig del públich d'activar y engrandir aquesta nostra Biblioteca Catalana, hauriem de parlar de tots els donatius, petits y grossos, que hem anat rebent, y que demostren el desvetllament, en bona part de la consciencia pública, del sentit de la responsabilitat colectiva que imposen les obres de cultura. Autors y editors han tingut especial interès en que les seves publicacions figuressin en la futura Biblioteca de Catalunya, els individus de l'INSTITUT y exquisits bibliòfils d'aquesta ciutat han entregat coleccions preuades dels seus llibres, y qui més qui menys, tots aquells bons amichs que desde l primer moment han participat ab nosaltres de l'emoció de veure créixer l'obra de l'INSTITUT, han contribuït ab la seva cooperació a l'augment de la Biblioteca Catalana. Però no volem deixar de retreure l donatiu del manuscrit del cançoner provençal que havia sigut de D. Pau Gil y Gil, de Saragoça, y que va motivar una subscripció, pròxima a completarse, entre dèu aimants de les lletres catalanes. El manuscrit se posava a la venda a Barcelona per la quantitat de 20,000 pessetes, de les que aleshores no podia disposar l'INSTITUT, lo que va fer pendre l determini a dèu acabalats bibliòfils, d'aprontar cada un 2,000 pessetes pera regalar aquest manuscrit a la Diputació Provincial, destinantlo a la Biblioteca d'aquella entitat. Vetaquí l text del document ab que ls donadors fan entrega del manuscrit al Cos Provincial:

«Excm. Sr. President de la Diputació Provincial de Barcelona: Els que firmen, aimants del Llibre y del millor coneixement del passat literari y artístich de la nostra terra, enterats del noble esforç realisat per aquesta Excm. Diputació adquirint la biblioteca formada ab patriarcal sollicitut per En Marian Aguiló y Fuster, volen també cooperar al foment de la futura Biblio-

teca Nacional Catalana oferint un llibre únich, sens parió en l'història literària de Catalunya. Ja es sabut que entre els manuscrits mig-ivals, els que recullen l'antiga poesia dels trobadors son els més estimats, que s' disputen a alts preus les més ben dotades biblioteques del món. La mateixa Biblioteca Nacional de Madrid va adquirir per cinch mil pessetes el Cançoner Català dels Comtes d'Urgell, y en l'estimació de les cent mil pessetes que aquesta Excm. Diputació destina a la compra de la biblioteca Aguiló, hi son per una bona part els cinch Cançoners catalans que l'enriqueixen. Cap d'aquestes notables coleccions de l'obra del nostres antichs poetes, té l'importància del manuscrit que tenen avuy l'honra d'oferir: es l'únich que es escrit sobre pergami, l'únich que es historiat y caplletrat, y es també el més antich y venerable y el que conté més composicions poètiques: de diferents trobadors provençals dels de més anomenada, conté obres fins ara desconegudes; ens presenta tres nous poetes catalans y ens dona l'obra del cantor que més va influir en la literatura catalana antiga, el trobador del rey en Jaume I el Conqueridor, Cerverí de Girona. Aquest Cançoner ens revelarà un Cerverí tot desconegut, perquè de les cent quatre poesies que n porta, les noranta cinch son inèdites. Els investigadors de la poesia trobadoresca que fins ara acudien a la Biblioteca Nacional de Paris o a la Vaticana de Roma, no podran prescindir de venir a Barcelona pera estudiar aquest tresor. El manuscrit que rescaten els que subscriuen, era prou conegut del món erudit, encara que no més per dos especialistes hagués sigut vist en possessió del que n fou gelós propietari, el catedràtic de Saragoça D. Pau Gil y Gil, mort fa alguns anys. Tots dos aprofitaren l'estona pera ferne una ràpida descripció: el primer va ésser el sabi En Manel Milà y Fontanals, en 1876; l'altre, l'erudit francès M. Amadeu Pagès, en 1890. Un antiquari barceloní, després d'anys de perseguir-lo, ha pogut obtenir de la Sra. Viuda de Gil el llibre famós y es qui l té ara a la venda per vint mil pessetes. Abans que desaparegui pera sempre aquest inapreciable Cançoner, fugint del seu país d'origen, els que firmen han acordat reunir la susdita quantitat, considerant que may més podrà presentarse una ocasió de fer ofrena d'un llibre tan remarcable a l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, que té la custòdia de la novella Biblioteca Nacional de Catalunya.»

Esforçantse pera conservar la serenitat y porque l'entusiasme que li produia la creació de la Biblioteca no l'hi absorvís les seves energies, l'INSTITUT va continuar, durant l'any 1909, a tirar endavant les seves publicacions y a organitzar noves missions d'exploració. El primer llibre publicat va ésser la *Colecció de documents per l'Historia de la Cultura Catalana Mig-ival* del que no hem de dir aquí la consideració que ha merescut als qui saben lo que representa una obra d'investigació parecuda. El Prof. de Friburg, Dr. H. Finke, tan coneixedor de la nostra història, deia d'ella en una revista alemanya que creia difícil que en els Arxius de Roma o de França s'hi pogués espigolar una arplega semblant. Altre llibre també publicat fou el primer volum de l'obra dels senyors Puig y Cadafalch, Falguera y Goday, *L'Arquitectura romànica a Catalunya*. Aquesta obra ilustradíssima, plena de gravats de moltes coses encara inèdites, creiem que ha causat molt bona impressió als estudiosos d'art romà y mig-ival d'altres països y per ella n'hem rebut felicitacions de tot arreu. Per últim, en Abril de l'any passat acabarem el nostre primer ANUARI de 1907. Quan nosaltres vàrem començar aquest recull, encara dubtarem que fossin els Anuaris la forma més apropiada de publicar treballs curts que, senyalant noves orientacions científiques, anticipessin els descobriments sense esperar les obres de conjunt. Després hem anat veient que la publicació dels Anuaris ofereix moltes més dificultats que la publicació d'un Butlletí o d'una Revista, però, en cambi, té la ventatja de poder concentrar millor els

treballs en el volum y com a obra pot esser d'una composició més meditada. Així, pel més bon èxit de la nostra publicació, hem acceptat les dificultats que porten aquestes recopilacions anyals, y podem, en cambi, assegurar que l'Anuari català no ha sigut rebut ab indiferencia; la *Revue Archéologique* de París deia al rèbrel: *c'est toute une encyclopédie historique que nous devons au zèle éclairé des savants de la Catalogne*. El pròxim ANUARI de 1908, que sortirà pel Abril, serà encara més nodrit de documents, mapes, plans y ilustracions, facsímils y gravats de tota mena. Queda també preparat l'ANUARI següent, que serà doble y correspondrà a 1909-1910. Així mateix hem donat a l'impremta el tercer y últim volum de l'obra *Les Monedes Catalanes*, de D. J. Botet y Sisó, y tenim avençat el segon fascicle de l'obra *Les Pintures Murals Catalanes*, al que hem vingut treballant un any y mig y que serà una arplega monumental de les decoracions romàniques de les valls del Segre y dels Nogueres. L'INSTITUT, té també en son poder l'original pera imprimir la traducció catalana de la Bíblia, treta de les versions mig-ivals de París y Londres, que ha volgut copiar y publicar, per encàrrech nostre, l'erudit hispanòfil M. Foulché-Delbosc. L'INSTITUT espera treure a llum ràpidament aquesta primera part de la Bíblia y està joyós de ser ell qui emprengui una obra de tanta importancia, que la gent tant ha demanat y que serà capital per la nostra literatura. Però aquesta alegria es comparteix ab la de tenir també en son poder el text definitiu per la edició crítica de les poesies d'Auzias March, acordada l'any anterior, aprofitant els treballs fets de M. Amadeu Pagès. Aquest savi professor francès, que ha fet d'aital obra el treball de tota la seva vida, va convenir ab el senyor Massó y Torrents de trobarse a París un dia fixat perque els preciosos manuscrits no passessin perill de perdres; el Sr. Massó, qui també tenia d'anarhi per assumptes personals, recullí de mans del Sr. Pagès a la Biblioteca Nacional de París, els sis groixuts cartipassos en que està copiat el treball crítich sobre Auzias March, els textos, variants y notes, que l'INSTITUT compta començar a imprimir immediatament. Per últim, en la sessió del día 8 de Janer havent rebut l'INSTITUT una carta de D. Ferràn de Sagarra, propositli l'edició de la seva obra *Els Segells Catalans*, va acordar acceptar el seu honorós oferiment y estudiar la manera millor de ferne la publicació. An aquest efecte, s'han començat ja alguns treballs preliminars, com es el dibuix de les llegendes y s'estudia la manera d'intercalar les reproduccions en el text documental. En resum, l'INSTITUT ha donat fins ara quatre volums de la seva colecció en 4.ra, un primer ANUARI y un fascicle de les pintures murals; un altre ANUARI, un volum més de la seva colecció y un segon fascicle de pintures pensa donar l'any mil noucents deù y deixa preparada la publicació de tres obres més: la versió mig-ival de la Bíblia, les poesias d'Auzias March y la sigilografia catalana del Sr. Sagarra.

Una altra esfera d'activitat pera · l nostre INSTITUT varen esser les missions d'exploració, recullint aquest any els resultats de les de l'anterior y iniciantne tres de noves, que al seu entendre eren indispensables. De les de l'altre any, ab viatges particulars de membres de l'INSTITUT, primerament se completaren els datos que · s tenien de les Valls d'Aneu y de Bohí ab noves plantes d'iglesies y fotografies y noticies de pintures y documents. Aquella curiosa regió dels Nogueres va estudiantla l'INSTITUT y espera poderne fer aviat la monografia. La missió enviada pera examinar de nou la roca pintada de Cògul, va entregar també la relació de D. Lluís Marian Vidal, portant ademés un notable calch de les pintures prehistòriques y fotografies dels sílexs trobats en les escavacions. Un extracte d'aquesta relació serà publicat en el nostre ANUARI de 1908. La comanda feta a Mossen Serra y Vilaró d'ordenar y estudiar els arxius de l'alt Llobregat a la Pobla de Lillet y a Bagà, va esser també utilíssima. Mossen Serra y Vilaró, proveit d'amples facultats del Sr. Bisbe de Solsona, va reorganisar aquells arxius dels senyors de Bagà, feudataris de la casa de Barcelona. Va pendre innumbrables notes per formar concepte de la vida mig-aval d'aquella senyoria, relacions socials, justícia, pesos y mides, diner, disciplina eclesiàstica, preus de materies, etc. La confiança merescuda que l'INSTITUT va posar en Mossen Serra y Vilaró va esser també molt eficàs perque va motivar el nomenament del delegat de l'INSTITUT com a arxiver de la mitra de Solsona y avuy Mossen Serra continúa en el gran arxiu episcopal la feina mateixa començada en els de Bagà y La Pobla. També té en son poder l'INSTITUT els resultats de la missió enviada a les Exposicions de Saragoça y Valencia, que a més del text explicatiu va portar un seguit de dibuixos de marques d'argenteres que permeten fixar la procedencia dels objectes principals d'orfebreria exposats ab aquella ocasió y també dibuixos de teixits, rajoles, y un centenar de fotografies. Una part de la Memoria de Mossen Joseph Gudiol se publica en l'ANUARI de 1908 del nostre INSTITUT. Per lo que s'en va avençar l'any passat, ja es degué conèixer l'importancia de les investigacions que per encàrrech de l'INSTITUT, desitjós de contribuir d'alguna manera a l'esforç de la Comissió de Palma de Mallorca, editora de les obres de Ramon Lull, va fer En Mateu Obrador a les biblioteques de Munich y Milà. El resultat principal que · ns havíem proposat al decidir aquesta expedició, era · l de posseir el trellat del codi del *Blanquerna*, que · s custodia en la primera d'aquelles biblioteques, però al posarse en contacte el sabi lulista mallorquí ab l'imponent arreplega de manuscrits originals y llatins del nostre filosof, feta per el diligent editor Salzinger, y ab el gran diposit de l'Ambrosiana, varen sovintejar les sorpreses y els descobriments de textos inesperats. Mercès a la missió de D. Mateu Obrador, posseim un catàleg dels tresors de manuscrits lulians de abdues biblioteques, y gracies també a haverse pogut aprofitar de les facilitats que dona · l modern sistema de fotocopia dels codis, no sols s'ha restituit a la nostra terra un trellat fidelíssim

del *Llibre del Blanquerna*, sino que el Sr. Obrador va poder endursen reproduccions d'altres textos Iulians que la Comissió de Palma de Mallorca aprofitarà pera la seva edició magna. Desgraciadament, quan de tornada del seu viatge y ab l'esperit rejuenit y plè d'entusiasme per la seva obra, se dedicava a ordenar els materials recullits, el sorprengué la mort el 27 de Maig de 1909, després de dolorosa malaltia, impeditli finir el *rapport* que sobre els resultats del seu viatge volia presentar a l'INSTITUT. No s'cregui per això que al morir s'hagi endut el secret de la tasca realisada; les nombroses notes y descripcions de manuscrits que es trobaren entre ls seus papers, foren recullides carinyosament pel Bibliotecari de Palma de Mallorca Sr. D. Estanislau Aguiló, qui les trameté a l'INSTITUT, y aquest, a falta del susdit *rapport*, les publicarà en la *Crònica literaria* del ANUARI perque creu que no tenia dret a detentarles ni a sustreureles al públich estudiós que tant podrà aprofitarsen.

Aquest any de 1909 l'INSTITUT va pendre l'acord d'enviar tres noves missions d'exploració, si bé la tercera, per raons especials, no s'va poder dur a cap. Primerament, pel Janer, tenint notícies repetides de les troballes d'antigüetats ibèriques a la regió del Baix Aragó, tocant ab les comarques catalanes, va determinar que passés a estudiar aquells descobriments el Secretari de l'INSTITUT acompanyat d'un fotògraf, pera comprovar el valor de les troballes. La missió de l'INSTITUT va excavar una de les cambres del poblat ibèrich de Sant Antoni, recullintne molta ceràmica y portant encara bon nombre de fotografies interessants. La regió de Calaceit, per lo que se desprèn de les notícies aportades, té uns sens fi d'estacions primitives per estudiar desde les pintures paleolítiques dels abrichs de roca del barranch de Calapata fins als *oppidum* ibèrichs, que tenen les parets visibles arran de terra y sepultures en forma de *cista* o petits dolmens d'època relativament moderna. La segona missió va esser confiada als senyors Cazorro y Font y Sagué, pera que exploressin unes coves habitades en l'època prehistòrica, dels voltants de Capellades. Reventada la estalagmita que feia una crosta a terra, es va començar metòdicament l'excavació de les successives capes arqueològiques, sortint una tal quantitat de sílexs, que per sí sols formarien un verdader Museu. Els més antichs de les primeres capes sembla que son de l'època mousteriana, y així se van succeint els sostres de restes humans de les industries prehistòriques fins a la capa superior, que ja es neolítica y té restes de ceràmica. Les exploracions continuarán quan torni el bon temps, y, en atenció a la importancia de les troballes, se ls hi ha agregat el mestre d'aquests estudis a Catalunya D. Lluís Marian Vidal, qui redactarà també la Memoria definitiva sobre les estacions a Capellades. La tercera missió que va organisar l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS fou sospesa més tard, desgraciadament, per raons extranyes a la nostre Corporació. L'importancia de lo que s'projectava ens excita a donarne compte encara que no s'hagi pogut tirar endavant.

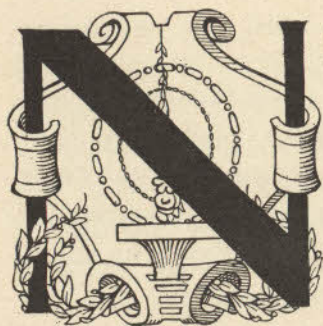
A primers d'Abril de l'any passat, manifestaren alguns membres de l'INSTITUT davant de diferents mercaders de Barcelona el bon efecte que faria que l'embaixada que estava preparant el Govern espanyol per anar a Fez a visitar el nou soldà del Marroch, anés acompanyada d'una representació científica que estudiés pel camí els restes arqueològics que possiblement existeixen y que tractés a Fez de visitar les biblioteques tan importants de la capital del imperi mogrebí. Favorablement acullida aquesta idea y suposant l'INSTITUT que podria comptar ab donatius pera aquest objecte, va fer las gestions oportunes, conseguint pel que s' desprèn d'una nota que li fou remesa y que venia de la legació espanyola de Tanger, el permís de les autoritats marroquís pera emprendre, guardant una certa reserva, aquests estudis. L'INSTITUT convençut de l'importancia y de la necessitat d'una acció expansiva en aquest sentit, tenia el propòsit de tirar endavant aquest viatge y d'invitar a algun professor arabista per si volia formar part de la missió; desgraciadament, a última hora el Govern va estimar que en aquelles circumstancies no era oportuna altra acció que la purament diplomàtica, perdentse així una ocasió, potser única, de visitar les biblioteques de Fez, cosa que tant han desitjat sempre els arabistes espanyols.

Aquest es el resum de la vida de la nostra Corporació en la darrera anyada. Molts altres son els propòsits que va perseguint, modestament, però ab constancia, y que trascendiràn al públich el jorn que rebin la consagració de l'èxit. Mentres tant, no dubta que seguirá comptant d'aquí endavant ab la sincera col·laboració espiritual y la simpatia que fins ara ha trobat en els estudiosos nacionals y estrangers, y que ha constituït un dels estímuls més poderosos que han sentit els individus que componen l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. — Barcelona, 31 Desembre 1909. — Per acord de l'INSTITUT: El President, A. RUBIÓ Y LLUCH. — El Secretari, J. PIJOAN.

MEMORIA PRESENTADA PER L'INSTITUT
D'ESTUDIS CATALANS ALS EXCELENTÍSSIMS SENYORS PRESIDENT DE LA DIPUTACIÓ Y ALCALDE DE BARCELONA, donant compte dels treballs fets durant l'any 1910.

On vos pregam que a aquesta cosa que 'ns ajudets. Car si vos volets ben pensar qual es la honor que nos e vos prenem en aquest feyt, si aquella cosa podem restaurar, nylla cosa no 'ns en deu esser cara.

JAUME I. — Crònica, cap. 388.

No deixa d'oferir dificultats la tasca d'aquesta tercera Memoria anyal que, per precepte constitutiu, devem dirigir a l'Ajuntament y a la Diputació de Barcelona, si vol evitarse que una senzilla relació de fets prengui aspectes d'apologia interessada. Poguessim oferir les actes mateixes de l'INSTITUT, en comptes d'extractarles lleugerament, y la dificultat quedaria resolta. Perquè de les actes sorgeix, animada y viva, aquesta impressió d'activitat sostinguda que voldriem comunicarvos. Les coses se registren y resolen a mida que 's presenten, així com se presenten; y hem cregut que corresponiem a la renovació de cultura que volguereu confiarnos, prenent per objectiu constant y directe la substancia del progrés y no 'l tràmit formulista, escrupolosament reservat a la part administrativa y econòmica. Importants descobertes de caràcter històrich o paleogràfich, apareixen comunicades per una modesta postal, escrita febrosament y ab lletra microscòpica, desde la biblioteca estrangera, el museu o la casa de pensió. Y tot se conserva religiosament en carpets que van omplint prestatges de la Secretaría, que ja fan goig de regirar y que, temps a venir, oferiràn una font riquíssima d'informació pera l'història intel·lectual y interna del nostre poble, ab testimonis autogràfichs d'homes eminents de tot el món. Tal volta representaràn també un esforç positiu pera reconciliar les impulsions oficials ab les realitats objectives que 's proposen com a terme, respectant an aquell desig d'eficacia que caracteriza avuy tota mena de restauració nacional. La difusió dels treballs editats, les ressenyes aparegudes en revistes y periòdichs de gran crèdit, les referencies y alusions freqüents que han pogut llegirse en actes de Congressos científichs y corporacions doctes, han acabat d'extendre y fer habitual el nom de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, vehícol, pels seus ANUARIS y els seus llibres en l'especialitat històrica y arqueològica, d'un geni nacional que reprèn modestament la paraula y ningú considera ja com intrús en aquest camp de l'intel·lecte. Basta passar

els ulls per la llista de publicacions rebudes en cambi durant l'any 1910, que acompanya aquesta Memoria, y compararla ab la llista de 1909, pera que 's vegi expressat, d'una manera gràfica, l'increment extraordinari de les relacions de l'INSTITUT y la significació que tenen moltes de les novament conretes. Per altra part, les atencions que reberen durant la seva permanencia a Madrid y altres llocs de la Península, o ab motiu de viatges a l'extranger, distints membres de l'INSTITUT, demostren el seu creixent prestigi, de que 'ns es necessari parlar. El senyor Massó y Torrents, a la Biblioteca Nacional de París; el Sr. Pijoan, a l'Academia d'Inscripcions de la mateixa ciutat o al British Museum de Londres; el Sr. Puig y Cadafalch a l'Institut de França y en el Congrés d'Arqueologia d'Angers-Saumur, celebrat del 13 al 21 de Juny de l'any passat, y l'infraescrit President en tots els centres doctes de la cort d'Epanya, tingueren una fraternal acullida, que 's deu a la representació que portaven, y pogueren escoltar paraules de forta admiració per l'esforç que, ab general sorpresa, realisen la Diputació y l'Ajuntament de Barcelona. L'Academia d'Inscripcions y Belles Lletres de París, que ja 'ns tenia concedit el cambi de les seves publicacions, volgué honrarnos ab una part de la colecció atrassada dels *Comptes Rendus*, invitant, ademés, al Sr. Pijoan pera que presentés una comunicació sobre les pintures murals catalanes, la qual va merèixer l'honor de la lectura y el d'ésser saviament comentada per M. Dieulafoy, apareixent més tard en els propis *Comptes Rendus*.

Emperò no son pas els elogis y les aprobacions expresses, encara que provinquin d'hommes o entitats que no solen prodigarlos, el testimoni més verídich de l'acert. Hi ha, per sobre d'aquells, la corroboració callada de l'influencia. Haver influït silenciosament en sentit de la millora y de la perfecció; haver incorporat una part d'ella mateixa a l'esperit del nostre temps, importa més a Catalunya que totes les alabances verbals. D'aquesta mena de testimonis són dues iniciatives espanyoles del major interès. En primer lloch, el nou *Centro de Estudios Históricos* creat a Madrid al calor de la *Junta de Ampliación de Estudios é Investigaciones científicas*, respon al mateix criteri que determinà la fundació de l'INSTITUT. Rigor metòdich, estudi directe sobre les fonts, actuació continua sobre lo desconegut o inèdit, formació de deixebles pel sistema de seminari y treball comú ab el mestre, especialisació constant, ¿no són aquests, per ventura, els punts de vista que 'ns té sotsmesos el nostre Patronat y que motivaren l'acord memorable de 18 de Juny de 1907? Està clar que a Madrid se tivaren y raonaven fundament les esmentades aspiracions; mes el fet és que la Diputació de Barcelona, y tot seguit l'Ajuntament, donaren la senyal de marxa, venint a rompre l'indecisió. L'Estat s'apressà a seguirla ab més medis y ab el concurs d'hommes insuperables com els senyors Hinojosa, Gómez Moreno, Menéndez Pidal, Asin, Bonilla... Conteua ara el goig ab que rebérem la carta de germandat del novell Centre y un altre posterior, en que 'ns feya l'honrosa comanda de designar alguns joves de Catalunya a propòsit pera fruir d'unes pensions o beques disponibles y ampliar estudis d'arqueologia o historia literaria; cosa que varen atendre ab veritable gust, indicant el literat D. Miquel Ferrà, de Mallorca, ja conegut en el món de l'erudició per la part que ha presa en la publicació dels textos de Ramón Lull, y l'arquitecte D. Francisco de P. Nebot, hàbil dibuixant, que avuy treballen ab profit y contribueixen al bon èxit de la

naixent institució. Casi al mateix temps teniem entre mans una iniciativa de transcendència, no sols pera Catalunya, sino per tot lo demás d'Espanya, y que ha conseguit immediata realització, gracies a l'acollida que va dispensar-li la ja esmentada *Junta de Ampliación de Estudios é Investigaciones científicas* de Madrid. El Secretari de l'INSTITUT, Sr. Pijoan, havia parlat diferents vegades en les nostres sessions de la possibilitat d'habilitar alguns dels edificis espanyols de Roma per instal·larhi una Escola Històrica a semblança de les que hi tenen fa estona Anglaterra, França o Alemanya, y de les que posseeixen a Atenes o Egipte y han sigut el centre d'impulsió dels més alts estudis clàssics y orientalistes. D'aquest pensament va seguirsen una interessant correspondència privada y una serie de gestions personals dins de l'ordre a que més amunt ens referim; fou enviat confidencialment un projecte d'organització de dita Escola, s'obtingué la venia per habilitar part de l'edifici espanyol de Montserrat, y una vegada convinguts els medis, recabat l'assentiment del Govern, no sense el destorb d'una crisi a l'entremig, y arribat el moment de l'execució oficial, l'esmentada Junta d'ampliació d'Estudis va dirigir a l'INSTITUT l'invitació següent:

«Junta para Ampliación de Estudios é Investigaciones científicas. — Presidencia. — Madrid, 11 Marzo 1910. Sr. Presidente del INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. — Muy señor mio: Proyecta esta Junta la creación de una escuela española en Roma para los estudios arqueológicos é históricos. Y conociendo los trabajos realizados por ustedes y sus aspiraciones en el mismo sentido, que han sido para nosotros experiencia y estímulo, la Junta ha acordado ponerse en comunicación con el INSTITUT, para ver si éste la honraría cooperando á la obra de la Escuela en Roma, que debe ser empresa nacional. El Secretario del INSTITUT, Sr. Pijoan, ha tenido la bondad de manifestarnos los deseos de los miembros del INSTITUT, favorables á aquella cooperación. Y ello me hace esperar que, con el concurso de tan valiosos elementos, podremos pronto poner en marcha el nuevo organismo. Adjuntas le envío copias de algunas notas y cartas cambiadas con motivo de nuestras gestiones. Con este motivo, le ofrece el testimonio de su consideración, su afectísimo. s. s., Q. B. S. M., S. Ramón y Cajal.»

No hi ha que dir com foren agraits els termes d'aquest honrós requeriment, que associa el nom de Catalunya al de tot l'Estat pera una fundació mancomunada. L'Escola Espanyola de Roma es un fet. Les dificultats queden vençudes. La Diputació de Barcelona s'ha mostrat disposada a enviar a dit establiment els pensionats que destini a Italia, y es de creure que l'Ajuntament seguirà el mateix camí. Quan vingué l'hora de designar personal, la Junta d'Ampliació d'Estudis volgué que l'INSTITUT indiqués el Secretari, reservantse ella la presentació del Director. Y així funciona avuy l'Escola, baix la direcció eminent del Sr. Menéndez Pidal, associat ab el Sr. Pijoan, Secretari efectiu de l'INSTITUT, que per vot unànim el cregué indispensable en un lloch que reclama tota la seva força d'iniciació. Deu ferse constar igualment que el nucli de pensionats ab que comença la nova Escola prové en gran part de Catalunya, comptantse entre ell els joves D. Ramón d'Alós, nostre Secretari-redactor; D. Francisco Martorell, aventatjat en les recerques diplomàtiques, y D. Joan Bordás, arquitecte. Entre tots, catalans y no catalans, s'ha establert la noble intel·ligència propia dels homes units per una aspiració honrada. La fundació de l'Escola de Roma es un acte transcendental pera Espanya: el primer acte d'expansió intel·lectual més enllà de la frontera, després de molt temps de viure a la defensiva y de sofrir invasions o intrusions en el seu propi camp d'estudi. Ab ella s'ha creat un instrument de vigilància y regulació fora del territori na-

cional, que ens farà anar d'acort ab la marxa del temps en tot lo que afecta al seu domini. Un nou testimoni d'aquest regoneixement de Catalunya, en sentit d'unitat de cultura, y encara que modestament representada en la nostra Corporació, deu veures en l'encàrrech directament rebut del *Comitato Esecutivo per le Feste Commemorativa del 1911 in Roma*. Seguint l'indicació de l'ilustre G. Karo, el President de l'expressat Comitè, Sig. Sanmartino, va dirigir-se reiteradament a algún membre de l'INSTITUT, acabant per ferho an aquest d'una manera oficial, ab l'objecte d'organisar la concorrencia d'Espanya a l'Exposició Arqueològica que actualment té lloch a la Ciutat Eterna per motiu de les festes dessusdites. El Comitè ens demanava consell sobre la manera d'organisar la part espanyola, pera la qual no havia pogut obtenir encara col·laboració oficial, esperant que l'INSTITUT voldria acceptar aquesta comanda. Posats d'acord ab el *Centro de Estudios Históricos*, de Madrid, y creyent que s comptaria ab algun auxili pecuniari de l'Estat, además dels que prometia afegir per compte seu el Comitè de Roma, se va resoldre que aquella entitat se cuidaria de tot lo corresponent a l'Espanya occidental y bética y que l'INSTITUT se quedaria ab l'organissació relativa als *conventus tarraconensis, caesaraugustanus y carthaginensis* además de les illes, com així va anar fent, començant per encarregar una serie de quaranta fotografies de gran tamany, reproduint sepulcres, fragments, làpides, etc., quines primeres mostres produiren verdadera admiració a l'ésser conegudes. Del resultat final d'aquest encàrrech, pendent d'execució encara quan s'entrà en el nou curs, no podem donar explicació completa fins a la Memoria següent, si bé ens es necessari avençar que els nostres primers propòsits han tingut que restringirse per la restricció que ha sofert també la quantitat que se ns havia ofert com a probable. No deixarem de mencionar en aquest extracte de les relacions de l'INSTITUT, les nombroses visites d'homes importants que, per raons d'estudi o per curiositat y simpatia, han honrat el nostre estatge. Comptem entre ells als eminents estrangers Prof. Finke, de Friburg, tant conegut per les seves *Acta Aragonensia* y altres despullaments afortunadíssims dels Arxius de Catalunya; el professor de Montpeller, Sr. Enrich Merimée, senyalat entre els hispanistes francesos; el Prof. Piskorski, diligent investigador de la nostra *pagesia de remença*; Conrad Ernst, de Hildesheim, que treballa fa estona en l'estudi dels incunables espanyols; l'ilustre Teresio Rivoira, competentíssim historiador de l'arquitectura romànica, y altres més, tots els quals foren atesos y rebuts ab viva satisfacció; això sense comptar els molts visitants distingits d'altres terres d'Espanya que s'han interessat coralmment per l'esforç que sostenen les nostres Corporacions patronals. Finalment, creyem que s'ha de recordar aquí la resolució del Govern francès de destinar la quantitat de 3,000 franchs pera la conservació de les pintures murals de Fenollar, que havien sigut publicades en el segon fascicle de l'INSTITUT, cridant fortament l'atenció dels arqueòlechs estrangers. Ens varem apressar a remetre al Ministeri d'Instrucció pública de França un exemplar de dit fascicle y una comunicació de gracies per la protecció dispensada a una de les manifestacions més primitives de la nostra nacionalitat; prova de que acertarem al ferla conèixer.

L'any darrer fou molt afortunat pera la Biblioteca de l'INSTITUT, destinada a convertirse en Biblioteca de Catalunya. Además de l'extensió extraordinaria que ha anat prenent el servey de cambis y de les moltes entrades que hi ha

hagut de col·leccions d'actes, memories, revistes y anals acadèmichs, devem registrar alguns donatius de imponderable valua en sí mateixos y per la corrent de generós patriotisme que venen a obrir. Així, per exemple, el de la magnífica col·lecció d'impresos (opuscles, quaderns, fulles soltes) referents a les guerres de Catalunya desde el segle XVI fins al primer terç del XIX, oferida pel benemèrit bibliòfil don Isidre Bonsoms. Aquesta col·lecció, constituïda pel nucli primitiu que va reunir el Sr. Andreu, segons el conegut *Catàlech* que va publicar-ne, fou casi doblada pel Sr. Bonsoms per medi d'adquisicions succesives y de gran raresa moltes d'elles, fins a sumar unes 5,000 unitats. La major part d'aquest aplech està magníficament disposada en caixes-llibres, cobert de camisa cada imprès y ab la numeració y referencia corresponent. El tot forma un contingent riquíssim pera l'història moderna de Catalunya en sos diferents aspectes, així pragmàtics com íntims y d'esperit social. L'agraïment de l'INSTITUT per aquesta lliberalitat de l'ilustre patrici va exteriorisarse en una calorosa comunicació laudatoria y ab l'entrega d'un pergami artístich al Sr. Bonsoms, que pugui recordar en tot temps semblant exemple *als propis, als extranys, a la posteritat*. Y ara aprofitem aquesta ocasió pera senyalarlo a l'alt criteri de la Diputació y l'Ajuntament de Barcelona, no sols per l'acte ja consumat, sino també per sos propòsits relatius a la magnífica Biblioteca cervàntica y de llibres de cavalleria — la més nombrosa y selecte de quantes se'n coneixen — y que vol deixar vinculada en forma semblant, no menys que per l'entusiasme sostingut y sense defalliment que va posar en l'adquisició del Cançoner Gil de Saragoça. En efecte: la Memoria anterior parlava d'aquest projecte, donantlo com una esperança. Avuy podem jubilar-nos de la seva realització. El Cançoner Gil, pulcrament relligat y protegit per un estoig, honra, com una peça regia, el creixent tresor bibliogràfich que aquí s'ha anat reunint. En la llista d'honor de sos adquirents figura, pera orgull de la dòna catalana, la senyoreta Teresa Ametller; figuren dos extrangers: Mr. Hungtinton, de Nova York, eminent fundador de *The Hispanic Society of America*, y Herr Hug Herberg, director de la Companyia Barcelonesa d'Electricitat, y els patricis catalans senyors Isidre Bonsoms, Pere Grau Maristany, Eduard Sevilla, marquès de Maury, Joseph Mansana, Jacinto Serra y Manuel Girona. Els seus noms y la seva iniciativa han sigut saludats a Catalunya y per tota l'Espanya que pensa, ab un mateix transport d'admiració. No acabariem may si tinguessim que puntualisar els altres donatius que segueixen en orde als esmentats y que demostren l'eficacia del bon exemple y l'interès patriòtich que's va concentrant sobre l'obra simbolisada per l'INSTITUT. L'Alexandre Cortada, bon català resident a París; l'Arxiduch d'Austria Lluís Salvador, que s'ha dirigit a nosaltres escrivitnos en català de Mallorca; en Foulché Delbosc, director ben conegut de la *Revue Hispanique*; el novelista de la terra Narcís Oller, els bibliòfils senyors Miquel y Planas y Faraudo de Saint-Germain y altres més que se'ns fa necessari ometre, han aportat donatius d'importancia, sense comptar les moltes obres novelles, cada dia rebudes dels seus autors o editors. Durant l'any ha prèns gran impuls també una secció de positiva utilitat pera 'ls estudis d'arqueologia literaria y de la qual convé donar noticia. Ens referim al recull de manuscrits catalans esbargits per infinitat de biblioteques espanyoles y extrangeres, que no poguent tornar a Catalunya per medi de llurs originals, hi tornen actualment en forma de *fotocopies*, tan generalisada en els últims anys y que tantes aven-

tatges porta sobre les transcripcions manuscrites pera servir de fonament a un treball seriós y de compulsua de textos. Mencionem entre les fotocopies entrades les dels Mss. de la *Crònica* d'en Desclot, existent a la Nacional de París; de la mateixa *Crònica* y dels *Usatjes*, que 's troben a l'Escorial; d'un Ms. fins avuy desconegut, del segle XIII, tal volta del XII, custodiat a la Nacional de París, y que conté fragments del *Forum Judicum* que passaren als Usatjes; del *Blanquerna* de Munich, treta per en Mateu Obrador, en son viatge; de la part catalana de tots els *Cançoners* de París; de l'*Historia de l'Infant Eptus* y del *Libre dels aucells de caça*, generosament cedides pel Sr. Faraudo. D'altres tenim noticia de pròxima remesa al cloure la Memoria actual y s'especificaràn en la vinenta. L'objectiu de l'INSTITUT es anar a una restitució o repatriació total dels textos catalans antichs que avuy ens manquen, bé per ésser exemplars únichs, bé per contenir variants de coneixement indispensable. Ab aquest punt de vista se'n relaciona un altre que també ha rebut notable empenta últimament, això es, la formació d'un índex o *colecció iconogràfica*. Se tracta de reunir el major nombre possible de documents d'art o d'arqueologia referents a Catalunya, classificantlos y ordenantlos per medi de cèdules explicatives, que contenen en sumari l'història de cada objecte reproduït en dibuix, fotografia, gravat, etc., y fixen el lloch d'origen y la seva situació actual. Donat el vent de dispersió que bufa sobre les reliquies del passat, mobles y fins y tot immobles, aquesta colecció d'elements gràfichs està destinada a prestar veritables serveis. Coronant un dels primers propòsits d'aquesta Corporació y que va motivar la ponència dels senyors Miret y Sans y Massó y Torrents, anteriorment publicada, sobre 'ls arxius de Catalunya, varem tenir el goig de veure instalat a principis d'any, com un vehí y anexe de l'INSTITUT y en el mateix Palau de Generalitat, tot el fons del Real Patrimoni y del Mestre Racional de Catalunya, de qual entrega a la investigació, el dia que puga ésser completa, tantes revelacions deuen esperar-se. S'ha anat avençant també la catalogació dels llibres existents fins ara a la Biblioteca, faltant molt poch pera tenirla al dia, y s'espera el moment de que quedi enllestida la gran sala pera procedir a una definitiva ordenació. Sobre 'l Palau de Generalitat, y per encàrrech que va fernes la Diputació, els senyors Puig y Cadafalch y Miret y Sans han extès una ponència-memoria que veurà la llum en el pròxim *Anuari*, reconstituïnt les vicissituds, secessions y reformes del venerable edifici y explicantles per la doble via documental y gràfica. La restauració del Palau, la reintegració del mateix a sos antichs destins y l'hostatje que dóna avuy a tants tresors del passat y a tanta preparació de vida futura, es un bell y simbòlich espectacle, que parla al cor de tots els qui 'l veuen.

Les publicacions de l'INSTITUT que sortiren a llum durant l'any a que es contreu aquesta relació, foren el volum II de *Les monedes catalanes*, del senyor Botet, l'ANUARI de 1908, que forma un abultadíssim replech de treballs, y el segon fascicle de les *Pintures Murals*; y no 'ns toca a nosaltres judicar com han sigut acullides en el món docte. Un tercer fascicle apareixerà durant l'any 1911, responent a l'espectació ab que es demanat pels especialistes. S'ha continuat, ab l'activitat possible, l'impressió de *L'Arquitectura romànica a Catalunya*, vol. II, pels senyors Puig y Cadafalch, Goday y Falguera, lo qual permetrà que surti dins de l'any expressat. Se prepara el II volum de la colecció de *Documents per l'història de la cultura catalana mig-eval*, del Sr. Rubió y

Lluch, ajudat pel mateixos joves col·laboradors del primer, senyor Jordi Rubió, Alos, y Martorell, y el III de *Les monedes*, d'en Botet; y, quan nostre company Sr. Massó y Torrents, va tornar de París a mitjans de Janer ultim, va portar el text íntegre y a punt de donar a l'estampa, ab estudi, notes y documents, de l'*Auzias March*, de M. Amadeu Pagès, que esdevindrà segurament una obra definitiva y clàssica. Se treballa ja en l'estampació del volum I, que serà una de les publicacions de l'any pròxim, inaugurantse ab el gloriós poeta valentí la serie de textos literaris que reclamen veure la llum o subjectarse a nova depuració. Per cert que ab aquest estudi de l'*Auzias March* se relaciona una noticia del més gran interés pel prestigi de la nostra cultura. M. Pagès n'ha volgut fer la tesi del seu doctorat en Lletres y la Sorbona ha acordat admetre-la en llengua catalana atenentse a la disposició ministerial que, a França, autorisa la presentació de tesis en els idiomes que son objecte d'estudi en la propia Universitat. La satisfacció que sentim seria encara més gran si les nostres universitats espanyoles gosessin d'aquesta amplitut. Tenim també en poder nostre y en vies d'estampació el volum I de la *Biblia catalana*, segons copia d'en Foulché Delbosc, que comprèn tot el Pentateuch y el Josué y serà un altre text literari d'importancia capdal, y se treballa en la preparació de les Cròniques, joyell imponderable, que mereix y espera un esforç suprem. L'ANUARI vinent comprendrà dos anys, 1909 y 1910, a fi de salvar el retràs provinent d'haver donat al primer l'extensió y la data de 1907, quan l'INSTITUT no va funcionar en realitat, més que durant els últims mesos y tenint que vèncer totes les dificultats propies d'una instal·lació. Mentres s'estampen els fascicles de *Les pintures murals* respecte de les iglesies ja conegudes, se fan nous treballs d'exploració y copia sobre el camp mateix a fi de preparar els fascicles futurs y se visiten tots els temples antics que poden presentar vestigis d'aquesta mena, aixamplantse cada dia el còrcol d'una especialitat que es objecte de fervent estudi a tota Europa y que Catalunya tindrà inventariada en forma que fa honor a les seves arts gràfiques; puix no tots els pobles contenen ab recursos editorials suficients pera ferho sense ajuda externa, com ho han declarat distintes autoritats estrangeres molt competents.

Basti lo dit pera tenir una idea dels punts capitals que durant aquest any de 1910 han reclamat les tasques de l'INSTITUT; any de veritable consolidació, any en que sembla haver conquerit el sentiment patriòtic dels catalans com a reflexe, per ventura, de l'internacionalitat que prèn més enllà dels Pirineus y de la naturalisació que va conseguint a Espanya aquesta personalitat cultural de Catalunya, tinguda tant temps en entredit. No voldriem enganyarnos; però creyem que tot rastre de prevenció nascuda dels homes cedeix devant de l'obra y de la finalitat objectiva, aquí y fóra d'aquí. Bella cosa es sentirse sostinguts per l'assentiment general, després de les vacilacions y reserves propies dels primers dies, y esperar que no ns falti el de la Diputació y de l'Ajuntament d'aquesta ciutat, que són els qui deuen interpretar-lo. — Barcelona, 31 de Desembre de 1910. — Per acord de l'INSTITUT: El President, A. RUBIÓ Y LLUCH. — El Secretari accidental, M. S. OLIVER.

INFORME QUE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS VA TRASLADAR AL EXCELENTÍSSIM SENYOR PRESIDENT DE LA DIPUTACIÓ DE BARCELONA, sobre l'estat d'alguns arxius de Catalunya y la conveniència de la seva millor instal·lació.

Juvat integros haurire fontes

Cap altra de les regions de la península ibèrica ni menys de l'antiga Galia meridional es tant rica en arxius de caràcter històric com la nostra. Catalunya ha conservat un nombre extraordinari de documents mig-ivals, en diferents establiments o fóns d'orde civil uns y de l'eclesiàstich els altres, que li permeten estudiar y escriure d'una manera més perfecta y completa que tot altre poble espanyol la seva propria historia en els diferents aspectes en que aquesta dèu tractarse, les institucions, les costums, la legislació, la literatura, els elements econòmichs y els moviments polítichs y socials. Desde aquells primers temps de la Reconquesta, quan se dibuixaven tot just els petits comtats beneficiaris, ocupada encara bona part del territori pels serrains, fins a l'època en que la nació catalana està completa y fortament constituïda, y desde aquest punt culminant, seguint tot el període de decadència fins als jorns de la suprema dissort, es un cabal importantíssim la documentació, els cartorals, els manuscrits de tota mena que tenim encara conservats en gran part en els nostres arxius y en una menor en els forasters, principalment en l'Històric Nacional de Madrid y en l'instal·lat en el majestuós castell de Simancas. Els arxius de les catedrals d'Urgell, Girona, Vich, Barcelona y Lleida y en orde secundari de les catedrals de Tarragona, Tortosa y Solsona, així com els particulars de les respectives menses episcopals, són d'una vàlua excepcional per l'estudi dels nostres orígens. Y no tenen menor interès els dels monastirs extingits, depositats avuy en les Delegacions d'Hisenda, exceptuats uns pocs que guarda l'Arxiu de la Corona d'Aragó y l'Arxiu Històric Nacional.

Són també nombrosos els arxius municipals on existeixen col·leccions d'actes, acords, privilegis, crides y ordinacions desde · ls primers temps de l'organització de les comunitats, y en aquest concepte no deuen citarse com a notables únicament els de les quatre ciutats caps de les províncies, segons la divisió oficial ara vigent, sinó · ls arxius d'ajuntaments de viles petites y alguns de llocs insignificants. No són pocs encara · ls arxius de corporacions, d'antichs gremis y hospitals, de corts de les vegueries y sotsvegueries y dels manuals notariaus que existeixen en aquesta regió y que seran manantials abundosos de noves històriques el jorn que · ls trauran dels recons on jauen ignorats de tothom. Per via d'exemple, citarem l'arxiu de la sotsvegueria y en època posterior del corregiment de Talarn, on trobarem gran nombre de manuals notariaus y de documents de caràcter polítich dels sigles XIVe, XVe y XVIe, indispensables en bona part per escriure l'història de tota la comarca del Pallars, abandonat en el pis superior del campanar de la dita vila de Talarn, desde l'època en que foren suprimits els corregiments com a divisió polítich-administrativa. Donchs, aquell copiós arxiu, que, per no tenir altre lloch millor, degueren depositarlo interinament en el dit cloquer quan esdevingué la citada supressió, roman encara avuy en tant impropri allotjament, y haventse perdut per la gent de la comarca el record del seu origen y caràcter, l'autoritat eclesiàstica creu de bona fè que li pertany per haverlo vist de temps immemorial instal·lat en dependència de l'iglesia parroquial. Podriem multiplicar els exemples, pera demostrar la necessitat de començar l'inventari y classificació dels arxius de la nostra terra y procurar la deguda reunió en les Diputacions provincials d'aquells que romanen encara abandonats o ignorats y que van sortint de Catalunya poch a poch, y essent alguns cedits a antiquaris negociants o cremats pels propis depositaris, per creure · ls paperam enterament inútil.

Un cas important devem recordar de la perdua y emigració de grans arxius catalans per l'indiferència y la deixadesa de les gents de lletres, de les societats literaries y de les corporacions populars, les que en temps oportú no curaren de pendre a son càrrech la defensa y conservació de materials històrichs de tanta vàlua. Ens referim als arxius dels monastirs de Poblet y Santes Creus, començats en la XII^a centuria y continuats fins a la XIX^a, essent abdots

fontes abundoses d'investigació per a l'història de tota la baixa Catalunya, del territori comprès entre els rius Llobregat, Segre y Ebre. Oblidats de tothom, poch menys que abandonats després de la destrucció dels monastirs en el any 1835, els dos citats arxius sembla que foren donats o encomanats a l'Academia de l'Historia, que se'n feu càrrech ab anterioritat a l'any 1860. Posteriorment, a l'esser creat l'Arxiu Històric Nacional, entengué l'Academia que era més propi del nou establiment oficial la conservació de semblants col·leccions de documents y foren an' traslladats els de Poblet y Santes Creus, reunintse allí ab altres arxius monacals també procedents de Catalunya, com són els dels convents d'Escarp y de la Franquesa en la Carrasquera. Sense fer compte dels cartorals, alguns importantíssims, con el de Santes Creus, que està format d'onze volums *in folio*, contenint milers de transcripcions d'escriptures y donant material per a monografies de molts llocs y de famílies il·lustres de tota la regió, la documentació dels dos esmentats monastirs, depositada actualment en la capital d'Espanya, puja a l'extraordinària quantitat de 20,762 documents de Poblet y 940 de Santes Creus. Certament que estan ben instalats y conservats ab especial cura en el citat Arxiu Històric a Madrid y que són servits als investigadors ab promptitut y bona voluntat pels dignes oficials de l'esmentat establiment públich. Emperò, aquesta favorable condició no desfà la anomalia y l'inconvenient de tenir situats els materials d'estudi en lloch molt allunyat del punt on es natural que fossin més estudiats y utilitzats, fóra del terrer propi y del poble al que preferentment interessen. A França, els documents dels grans monastirs de la Grassa, en el Narbonès, y de Sant Víctor, de Marsella, no foren concentrats a París, ans continuen encara en els arxius departamentals de l'Aude, a Carcassona, y de les Boques del Roine, a Marsella. El diferent criteri que ha regit a Espanya deu servir d'avertencia y ens imposa a tots l'obligació de vigilar y defensar la permanencia dels arxius històrics en les seves comarques propies. No podem, emperò, estendre aquestes consideracions ni proposar el plan de salvació y instal·lació dels arxius històrics catalans, per esser l'objecte del present informe únicament l'importancia y caràcter dels arxius civils històrics de Barcelona (1).

(1) Perquè ningú pogués pensar que tenim pretensions d'esser els primers que fem notar l'importancia dels arxius catalans y la conveniencia de que no surtin d'aquesta terra, se'ns permetrà fer memoria de dos historiadors que en la darrera centuria tractaren ja dites qüestions. En 1821, D. Prósper de Bofarull, sots el pseudònim de *Fluralbo* publicà un folletet ab el següent títol: «*Reflexiones sobre los perjuicios que ocasionaría á algunas provincias de España y en particular a la de Cataluña la traslación de sus archivos á Madrid que propuso la Comisión de Cortes en su dictámen y minuta de decreto presentado á las mismas en 19 de marzo de 1814 publicadas en obsequio de sus conciudadanos, y para ilustración y gobierno de los Señores Diputados en Cortes Don Felix Fluralbo Barcelona imprenta de José Torner año 1821.*» Comença declarant que si bé era propi del patriotisme dels diputats l'idea de reunir a Madrid tots els arxius y «que la ejecucion de este grandioso proyecto ofrecería á las generaciones futuras un monumento digno de la consideración que merecen á los presentes las glorias de los que nos han precedido; sin embargo, como la Comisión pudo no tener presente á tiempo de extender su dictámen, el enlace que algunos archivos tienen con los reinos, hoy provincias, en que se hallan radicados, ni prever las consecuencias de esta segregación, un amante del bien público halla conveniente presentar las siguientes reflexiones que podrán contribuir á una medida menos general, más útil, é igualmente animada del deseo de conservación de tan provechosos establecimientos.» Y afegeix: «La irrupción agarena autorizó en la península española tantas monarquías cuantos fueron los atrevidos capitanes que emprendieron su restauración... cuyos estados aunó al fin el enlace de los Monarcas Católicos en el cetro que empuñó su nieto D. Carlos. Esta concurrencia de coronas en una sola testa no alteró, sin embargo, las instituciones políticas de aquellos diferentes reinos, que continuaron gobernándose por sus antiguos fueros... que hasta el dichoso momento de la nueva y general constitución española jamás ha podido considerarse la península como una sola nación ó reino, sino como un conjunto de Estados independientes gobernados por un mismo príncipe, como acontece en varios países de Europa. De ahí es, que la segregación de archivos propuesta por la Comisión de Cortes no puede nunca efectuarse sino con gran perjuicio de las provincias á que pertenecen, porque el enlace que tienen estos establecimientos con las diferentes y antiguas instituciones y derechos radicados en el mismo país, que de ellas han emanado, hace que no puedan estar separados los archivos de las personas, ni éstas y aquéllos del reino que dió existencia á los primeros, para que mantengan en el goce de sus propiedades á las segundas; y bajo este concepto, no hay duda que podrá ser tan ventajoso á la Antigua Corona de Castilla la traslación y reunión de todos sus archivos al punto céntrico y relacionado de Madrid, que propone la Comisión, como perjudicial á los catalanes, aragoneses, navarros y demás provincias, la necesidad de tener que acudir sus naturales al proyectado archivo general para la investigación de noticias y saca de documentos que diariamente necesitan en justificación de sus pertenencias y derechos.» Y més avant torna a dir: «Los documentos que encierra el Archivo general de la Corona de Aragón son inconexos de la de Castilla y referentes únicamente á los Estados que formaban aquella y particularmente al Condado de Barcelona, en que se halla radicado. Así que, tiene un enlace tan íntimo este establecimiento con el país y sus habitantes, con sus antiguas instituciones, usos, historia, derechos, y con varias dependencias de Barcelona, que no sólo se presenta perjudicialísima, sino que también moralmente imposible la traslación de este archivo á un punto tan ajeno y distante como propone la Comi-

El primer arxiu de caràcter civil de Barcelona que devem mencionar es l'Arxiu municipal, el que no té, com els dels altres Ajuntaments, una importància merament local, sinó general a tota la nació catalana, per ésser aquesta ciutat el cap y casal de Catalunya, la que tenia les iniciatives en totes les qüestions polítiques, socials y econòmiques, desde l nomenament de cònsols de catalans en terres estrangeres, fins á la mediació protectora en les bandositats, interposant sa influència pera restablir la pau pública. No pot, donchs, prescindir-se de l'Arxiu municipal de Barcelona quan se vol historiar qualsevol punt del passat de Catalunya. Les col·leccions històriques son moltes y nodrides, y es difícil col·locarles per orde d'importància, perquè totes la tenen igual. Per l'extensió citarem, en primer lloch, els llibres de deliberacions, acords y actes del Concell barceloní, que comencen en l'any 1301 y formen una serie de 487 volums. Se segueix a aquesta serie la de *Lletres closes* o registres de copies dels documents expedits pels Concellers desde 1381 fins a 1713, continuada ab diferents noms fins a 1728 y que conté 220 volums. La col·lecció de *Bans, crides, ordinacions y edictes*, contantse entre ells alguns de les darreries del segle XIIIe, consta de 65 volums; y 153 ne té la de llibres dels *Clavaris*, ab la comptabilitat per data y càrrech de l'antiga administració municipal, desde mitjans del segle XIVe fins l'any 1695. Tenen també excepcional interès els 49 volums de *Novells Ardits*, o Dietari començat en l'any 1390 y que fineix en 1718, en curs de publicació per l'Ajuntament d'aquesta ciutat. Fins aquí es lo principal de la documentació expedida o dictada pel nostre Concell. Les lletres y altres documents rebuts per la corporació formen també interessantíssimes col·leccions històriques, sobressortintne dues, la de *Cartes reials originals*, essent les més velles de la primeria de la XIV^a centuria y que comprèn dinou volums, y la de *Cartes comunes originals*, correspondència de viles, corporacions, monastirs, prelats, cònsols, cabdills militars y altres personatges, que corre desde 1313 fins a 1714 y consta de dos cents vintidós volums. No podem entretenir-nos en fer menció de moltes altres series de documentació y de notables manuscrits, com són les curioses *Rúbriques de Bruniquer*, el *Llibre vert*, el *Llibre vermell* y el *Llibre de coses assenyaldes*. Unicament devem fer avinent que aital depòsit diplomàtic ha sigut, fins fa poch anys, molt poch explotat pels historiadors, fóra den Capmany, que hi aplegà els més importants materials per la seva famosa obra. Y no sols no era explotat o escodrinyat, sinó que tampoch mereixia aquella cura y ordenació que deü tenir un arxiu tant rich. En 1822, condolit D. Joan Maimó de l'abandonament y desorde, presentà un plan d'ordenament de l'Arxiu municipal de Barcelona; emperò, els fets polítics esdevinguts l'any següent impediren portar a terme l desig expressat, que tornà a manifestarse onze anys més tard pels senyors Pi y Arimon y Soler y Trens, els qui s'oferiren a l'Ajuntament per arreglar dit arxiu sens cap remuneració. Creada llavors una comissió de restauració, treballà ab profit fins l'any 1848, en que s'inicià ja una definitiva instal·lació y classificació. No ha finit ab això tot lo que requereix l'Arxiu municipal de Barcelona. Seria precís pensar donarli, al menys a la part històrica, un hostatge més segur per les contingències de foch, trayentlo del pis més alt y de difícil salvament y establintlo en lloch prop de la via pública y que permeti protegirlo d'incendis ab facilitat.

En la nostra ciutat el nombre y la qualitat dels esmentats establiments reuneix excepcional importància. No tractarem dels pertanyents a l'autoritat eclesiàstica, o sia del Capitular de la Catedral y del particular de la mensa episcopal, abdós interessantíssims pera l'història de l'antich comtat de Barcelona, per ésser prou coneguts dels investigadors y no tenir relació directa ni indirecta ab les Corporacions de l'orde civil. Manifestarem solament el desig y l'espe-

sión en su proyecto; y es de esperar por lo mismo, que lejos de acceder á ella las actuales Cortes, acrecentarán con sabias providencias (como lo hicieron las antiguas en su tiempo) este respetable depósito, enriqueciéndole con los papeles de su instituto y pertenencia conformes á las pasadas instituciones, que existen en la Secretaría y Archivo del Patronato de Aragón de la extinguida Cámara, y con los archivos de los reformados monacales, como se hizo en el siglo XIV, con los de los Templarios, para que así unidos estos documentos con sus antecedentes en el país que les dió existencia, formen la más completa colección, al paso que proporcionen al fisco y á los particulares y escritores nacionales la comodidad de investigar sus derechos y noticias en el punto en que deben discutirse y aclararse, y que ha sido el teatro de los hechos históricos anteriores al nuevo pacto social con que acaban de estrecharse y uniformarse felizmente todos los españoles.»

L'altre historiador que ha tractat de l'importància dels arxius, biblioteques y museus de Catalunya, es don Antoni Aulestia y Pijoan en un interessant treball llegit en la vetllada literaria dedicada per l'Ateneu Barcelonès á la bona memoria den Francesch Martorell y Penya el dia 22 de Març de 1879, publicat en el volum d'*Apuntes Arqueològics de D. Francisco Martorell y Peña, ordenados por Salvador Sanpere y Miquel* (Barcelona, 1879).

rança de que · l Capítol y la Mitra vagin otorgant cada jorn majors facilitats als investigadors pera treballar en abdós rics depòsits de documentació, entenent que fan obra patriòtica y civilisadora, obra que dignifica y enlaira tant al que la patrocina y l'estimula com al que l'executa y porta a terme. Un altre arxiu de caràcter eclesiàstich existeix a Barcelona, depositat per l'autoritat diocesana en l'antich convent de Religioses Hospitalaries de Sant Joan de Jerusalem, que té notable interès pels estudis històrichs. Ens referim al del Gran Priorat de Catalunya de l'orde militar y sagrat de l'Hospital de Jerusalem, on foren recullits en el sigle XIVe, a l'esser extingit l'orde dels Templers, bona part de la documentació d'aquells malaventurats cavallers. Els pergamins s'hi compten per alguns milers y són també en gran nombre · ls capbreus, llibres de visites a les comanderies, proves de noblesa, comptes de rendes y despeses del Priorat, començant la documentació de molts dels béns immobles que l'orde posseïa tant a Catalunya com a Mallorca y Rosselló ab escriptures dels sigles X^e y XIe, y essent ja molt nombrosos els del sigle XIIe. Aquest aplech de pergamins, cartorals y papers està ordenat y dividit en vintivuit armaris, conservantse en el darrer un nombre extraordinari de testaments de barons y personatges històrichs de la XII^a y XIII^a centuries, de tots els que feren deixes al Hospitalers y als Templers. Es de capital importancia que aital arxiu may no pugui sortir de Catalunya, fos o no fos disposada la centralisació de tota la documentació dels ordes militars y sagrats, per declarar-se no pertanyent a l'Església, y passar a lliure disposició de l'Estat. En tal cas, lo convenient y propi fóra que, essent aquesta documentació interessant pera l'història de Catalunya y constituint un suplement de la que conté l'Arxiu general de la Corona d'Aragó, la superioritat no exigís la seva reunió ab els altres fons de documents de les ordes militars, centralisats en l'Arxiu Històrich Nacional, sino que disposés la seva entrada en l'esmentat Arxiu general a Barcelona. Entretant aquella innovació no · s decreti, lo més convenient es que segueixi l'actual *statu quo*, perque · l Prelat y les monjes depositaries no neguen les consultes y investigacions a qui justifiqui l'objecte de la seva petició.

Altres arxius d'alt interès pera · ls estudis històrichs s'haurien salvat de la destrucció o dispersió total si a son degut temps les gents de lletres, ab l'adjutori de les autoritats locals y de les corporacions populars, haguessin treballat ab perseverancia pera obtenir la llur cessió y entrada en l'Arxiu de la Corona d'Aragó o en el Municipal de Barcelona. Una excepció devem fer respecte de l'insigne escriptor y catèdràtich D. Joaquim Rubió y Ors, qui intentà y procurà ab constancia poch usual y ab evident desinterès, la conservació y restauració del notable Arxiu de la Junta provincial d'Agricultura, Industria y Comerç de Barcelona, arsenal verdader de notícies pera fer l'història de les relacions mercantívoles del poble català en la Mar Mediterrania. L'indicada Junta provincial nomenà, en sessió de 14 de Març de 1868, al senyor Rubió son arxiver, ab caràcter honorífich y gratuït, «en vista de los preciosos documentos y numerosos papeles de que consta el archivo de esta Junta, del estado deplorable de desconcierto en que se encuentran, de la necesidad cada vez mayor de someterlos á un pronto y metodizado arreglo, que sacándolos del abandono en que se hallan, los haga útiles para consultarlos y evite su deterioro». Malgrat de l'acceptació y bona voluntat del senyor Rubió, no foren realitzats els bells desitjos de la Junta provincial. Començaren, certament, els treballs y el senyor Rubió no · s limità als d'ordenació y classificació, sino que feu també investigació històrica, rebent ab data del 12 de Janer de 1869, l'autorització de l'esmentada Junta pera escriure y presentar a l'Academia de Bones Lletres una Memoria sobre · ls interessants documents inèdits que havia descobert en l'expedient den Capmany. Les alteracions de caràcter polítich y la manca d'adjutori, feren estèrils els nobles propòsits del senyor Rubió y Ors pera la conservació de l'arxiu de Llotja, y algun temps després, extingit l'organisme que · l posseïa, fou tota aquella massa de documentació històrica objecte de petites cobdícies y d'incomprensible abandonament, posada a la venda pública com paperam inútil. La dispersió fou general, y una petita part d'aquells registres y documents ha anat a parar a la biblioteca de l'Ateneu Barcelonès. El record d'aquest vergonyós fet deuria obligar a les corporacions oficials y literaries de la nostra ciutat a estudiar les més segures mides pera evitar la repetició, propagant en totes les classes socials l'idea del valor dels arxius o de la documentació històrica y de la relació íntima que té aquesta ab la justificació de les glories, de les reivindicacions y de la personalitat de Catalunya.

L'Estat conserva en els seus dos arxius a Barcelona, el de la Corona d'Aragó y el de la Delegació d'Hisenda, y la Casa Reial en el propi de l'antiga Batllia del Reial Patrimoni, quan-

titats fabuloses d'aquells vells documents justificatius de l'actual tendència reconstructiva de la nació catalana. L'objecte principal del present informe són els tres establiments que acabem d'esmentar. Poch, emperò, podem dir de l'arxiu de la Delegació d'Hisenda de Barcelona, perquè després de tants anys de la concentració dels documents d'importants monastirs d'aquesta comarca, encara no han sigut degudament instalats y classificats, ignorant, per consegüent, la totalitat de les procedencies y el respectiu nombre y caràcter de les escriptures y registres. Tenim notícia de que són molt compactes els fons de documentació dels convents de Mercedaris, Jesuïtes, Carmelites y Agustins y d'algunes confraries. En el primer, además dels pergamins s'hi conserven bona quantitat de butlles pontificies, manuals notariales, capbreus y llibres de comptes de despeses y rendes desde ·l XVe sigle. Hi havia també un interessantíssim manuscrit del famós escriptor castellà Tirso de Molina, on al recomptar la vida de Santa Maria del Socors, fa ·ls més grans elogis de la ciutat de Barcelona. Aquest manuscrit de l'autor d'*El Burlador de Sevilla* y d'*El Vergonzoso en palacio*, publicat en la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, sembla que ha sigut ja portat a Madrid, no obstant l'alt interès que té pera Catalunya conservar l'autògraf d'aquella espontania manifestació del Mestre. Seria una disposició encertada la de fer passar tota la documentació de caràcter històric, conservada en l'arxiu de la Delegació d'Hisenda de Barcelona a l'arxiu general de la Corona d'Aragó, aon ja hi ha la de molts altres monastirs catalans y no poques escriptures del mateix convent dels Mercedaris, que també n'hi té en el de la citada Delegació, segons havem ja indicat. La concentració y depòsit dels documents procedents dels extingits monastirs y d'altres establiments desamortitzats, que tinguin caràcter històric y hagin perdut el de titulació de béns immobles, es natural ferlos en els respectius arxius de les Delegacions d'Hisenda, en els llocs on l'Estat no tingui un arxiu històric. A Barcelona, existint el magnífich arxiu general de la Corona d'Aragó, es convenient y lògich que s'hi aplegui tot lo que té de caràcter purament històric la Delegació d'Hisenda, y en benefici de la pública cultura deuria instarse de la Superioritat una disposició terminant en el sentit expressat (1).

No podem confiar en una semblant disposició per l'arxiu de la Batllia del Reial Patrimoni, per correspondre a l'Intendencia de la Casa Reial, a no esser mitjançant una previa cessió o otorgantse en concepte de depòsit a precari. Es evident la necessitat de que aquest arxiu del Reial Patrimoni no solament continui sempre a Barcelona, sinó que tingui bona instalació y conservació, perquè, además dels documents històrics de primordial interès, conté totes les escriptures de concessions d'aigües subterrànies del pla de la present ciutat y d'actes de lluïmes y constitucions enfiteútiques de diverses classes, afectant a la titulació de molts immobles. Formen aquest arxiu dos grans fons o procedencies: el de les rendes y béns del Reial Patrimoni ab documents desde ·l sigle XIIIe al XIXe y el del Mestre racional, ab la documentació de l'administració pública y de la Casa Reial de Catalunya-Aragó desde ·l mateix sigle XIIIe fins a l'any 1706. Malgrat de les vicissituds que ha sofert l'arxiu y els molts cambis d'allotjament, no són importants les perdues ni tampoch les confusions de documents d'una de les procedencies ab els de l'altre. La mala colocació y les condicions del lloch on està ara depositat en gran part l'arxiu del Mestre Racional, han produït en aquests darrers temps algun efecte destructiu. Es oportú, per lo tant, gestionar una bona y definitiva instalació d'aquesta part de l'arxiu, que està avuy apilotada, formant munts confosos de paperam.

Per fer una descripció que dongui idea, sinó completa al menys clara, del contingut de l'Arxiu de la Batllia, creyem lo més avinent y senzill indicar per grans agrupacions el contingut de les vuit classes en les que ·s troba classificat. La primera classe comprèn totes les escriptures d'enfeudacions, investidures, títols per extensió, on les més velles son de l'any 1252, anotacions y extractes dels títols primordials, registres de monitoris, comissions per l'empara reial, desde

(1) No seria la primera vegada que l'Estat faria entrar en l'Arxiu general de la Corona d'Aragó masses de documents d'altres arxius, per creure ·ls més propis d'aquell centre. Recordem que en 1848, l'arxiver don Pròsper de Bofarull indicà al Govern que en l'arxiu de Simancas hi havia tota la documentació de l'antiga Cambra d'Aragó, corresponent en sa major part als sigles XVIe y XVIIe, o sia an aquella institució regional de l'època dels Austries, y que era molt indicada la seva vinguda a l'arxiu general a Barcelona. L'Estat accedí a l'indicació esmentada, y el 28 d'Agost de 1852 ingressaren aquí ·ls 2,158 registres y plechs d'aquell fons, que contenen, segons nota publicada en l'*Anuario del Cuerpo facultativo de Archiveros*, de l'any 1881, l'important quantitat de 43,160 documents. Es de desitjar que l'Estat torni a tenir un tant just y científich criteri en la qüestió de reunió de les documentacions relacionades entre sí y cessi la disseminació d'aquestes.

l'any 1337 fins al 1708 y comptes de lluïsmes feudals desde 1340. La segona classe té la documentació general dels drets enfitèutichs, a saber: escriptures d'establiments y precaris concedits pel rey o els seus batlles generals o encara · ls llochtinents d'aquests desde l'any 1257 fins al 1833; llibres extraordinaris d'establiments desde 1298 a 1696; llibres borradors també d'establiments y precaris desde 1351 a 1642; capbreus generals desde 'l sigle XIVe fins a l'any 1712; capbreus dels següents corregiments: de Cervera (de l'any 1443 a 1654), Girona (1321-1687), Lleida (any 1654), Manresa (1456-1658), Mataró (1353-1672), Puigcerdà (1358-1645), Batllia de Bellver (1611-1714), Tarragona (1509-1635), Tortosa (1487-1699), Vich (1322-1617), Vilafranca (1618-1673), Talarn (1751-1798), Barcelona (1723-1804), del monastirs de Cuxà y Canigó, desde 1375 a 1759 y del priorat de Cornellà del Conflent desde 1508 a 1768; una segona colecció de capbreus més moderns dels citats corregiments, del sigle XVIIIe y part del següent, fins a l'any 1816; altres capbreus trasladats de l'arxiu del Mestre Racional, referents a Tarragona, Tortosa, Vilafranca del Panadés y Cervelló; desde l'any 1373 fins al 1416; llevadors de censos, aigües, rendes y delmes desde 1358 a 1718; firmes per raó de domini y pago de lluïsmes desde · l XIVe sigle fins a l'any 1820; albarans y rebuts de pensions enfitèutiques desde 1349 a 1517, y anotacions y processos desde 1308 a 1686. En la tercera classe s'hi han reunit tots els documents y registres de les rendes y drets patrimonials del rey a Catalunya, ab les curioses tarifes de les lleudes de Colliure y de Lleida, el *Libre del Dret de la Dressana*, desde 1432 a 1447, llibres de la cort del batlle general y del batlle d'aigües, concessions de molins reials, vendes de rendes desde 1358, tabes desde 1448 a 1685 y amortisacions. La classe quarta comprèn tot lo referent a enagenacions, essent aquesta documentació per Tarragona, desde l'any 1117, y per Cervera, desde 1340; els censos del rey Alfons desde l'any 1429 y les vendes per la guerra de Mallorca, de 1316 a 1395. Ademés hi ha · l memorial de coses, rendes y drets del rey a Catalunya de l'any 1288 fins al 1416, presentat o escrit per D. Anton de Capmany. En la classe quinta s'hi han agrupat les pragmàtiques, cèdules y cartes reials, notantse especialment el llibre del batlle general en Pere Çacosta, ab notes y documents desde l'any 1095 fins a les darreries del sigle XIVe. Les pragmàtiques més antigues son del 1263, fins á mitjans del sigle XVIe. En el llibre *Regiarum primis*, den Pere Basset, corren les escriptures y anotacions desde l'any 1148 fins al 1444, en el *Regiarum* del temps de l'Arnau Fonolleda, desde 1444 fins a 1458. En la part de privilegis y gracies, que forma la segona divisió d'aquesta classe quinta, el primer *graciarum* té escriptures de l'any 1280, y comprèn, entre molts llibres interessants, l'*originale moderationum civitatis Valencie*, de 1349, y altres privilegis de les centurries XV^a fins a la XVIII^a. Ademés hi ha · ls processos de corts de 1585, 1599 y 1701 y les ordinacions reials de la Vall d'Aran, de 1616, els nomenaments dels batlles y altres oficials secundaris, fets pel batlle general y pels Concellers de Barcelona, y en darrer terme la colecció dels registres *officialium*, desde 1449 a 1648. La classe sexta conté · ls manuals de contractes y diferents negocis de la Batllia general, desde 1321; els registres den Ferrer de Lillet, desde 1329; llibres de la llochtinencia del batlle general de Catalunya, desde l'any 1563 a 1570, manuals de notaris de Girona, del sigle XVIIe; arrendaments forans de la mateixa centuria y de la següent; cartes de pagaments comuns de la Batllia general o èpoques diverses, desde 1458 fins a 1713; altres cartes de pagament de censals, desde 1458 fins a dit any 1713; cartes semblants procedents de les llochtinencies subalternes, especialment de la de Girona, desde l'any 1472 al 1637, y del Rosselló y Cerdanya, desde 1625 a 1713, y en darrer terme les anotacions y documentació dels sindicats, desde 1405 fins a 1550. En la sèptima classe hi estan aplegades les lletres originals de reis y personatges, desde 1400 a 1579, relligades en volums especials; registres de lletres de la Batllia general, desde 1319 fins al segon lustre del sigle XVIIIe, registres de documents y lletres de les llochtinencies subalternes ab dates extremes de 1321 y 1527; la colecció dels *Diversorum*, que contenen llicencies, instruccions y altres comunicacions, desde l'any 1250 fins a 1713; els pregonos y edictes de la Batllia general, desde 1437, fins a 1712; franqueses otorgades a diferents llochs y persones, com a mercaders valencians y gironins, dels sigles XVe, XVIe y XVIIe; dotze volums o registres de sentencies ab dates que comencen en 1443 y van fins a les darreries de la XVII^a centuria; registres de provisions o disposicions de 1445 a 1650; la colecció de registres de deliberacions, anomenats *conclusionum*, que comencen en el mateix any 1445 y arriben al 1671; manaments, emparats y firmes de dret desde 1391 a 1712; documents de nòlits, guies y caucions, albarans de la Batllia; registres de llicencies que comencen en 1355, y el *Libre de coses vedades* del sigle XVIe. Com pot compendres facilmente per les noticies que donem, la classe sèptima es potser la més important de l'arxiu de la Batllia. Finalment, en la classe octava s'hi con-

serven els comptes donats pels batlles generals de recaudació de rendes desde l'any 1340 y de lluismes y altres coses menors desde 1286; els comptes presentats pels lloctinents desde 1344, comptes y liquidacions ab les *taules* o banquers, entre ells ab la taula den Jaume Despuig, del sigle XVe; documents sobre l'impost de maridatge de prínceps dels anys 1451 a 1455, y el *Libre de la colecta del dret de quatre diners per lliura*, que pagaven els alemanys, de l'any 1508. L'arxiu de la Batllia té, donchs, además de l'interès viu de documents afectants a la propietat y a les concessions d'aigües y altres aprofitaments, un interès històrich, oferint noves per estudiar les institucions y les costums de l'antich regiment a Catalunya.

Emperò, l'interès històrich es molt major en l'arxiu del Mestre Racional, unit avuy al de la Batllia, encara que formant un conjunt apart. Per ferse idea aproximada del colossal nombre de documents y notes que conté, es suficient indicar que consta de més de vuit mil volums relligats y de vuitcents vuitanta plechs de papers solts. Es impossible descriure les coleccions y fixar dates extremes de les series de documentació diversa, per trobarse mal acondicionat, en un agombolament complert y sense índex o catàlech. Indicarem, no obstant, que hi havem vist el famós llibre dels feus y drets de l'antich vescomtat de Castellbò, anomenat *Spill manifest*, format quan perdé aquell senyoriu la casa comtal de Foix; el *Libre de comptes del tresorer Bernat de Sarrià*, un dels més influents personatges polítichs del regnat de Jaume II; un altre llibre semblant del tresorer Pere March, de l'any 1315; albarans de cambrers y rebosters en nombre extraordinari, oferint precioses noves pera l'història de la vida domèstica; el llibre de l'estol que sortí del port de Barcelona en 1323, per anar a la conquesta de Sardenya; els comptes de l'armament de tres galeres manades per un Guillem Morey, en l'any 1359; el llibre de despeses de l'armament de dues altres galeres dirigides contra l'estol de Castella, en 1361; encara altre llibre de l'estol capitanejat per Elfo de Pròxida, el qui conduí · l Papa a Avinyó en l'any 1370; l'armament de la galera *Victoria*, fet a Barcelona en 1383, y els comptes d'altres naus trameses a Sardenya en 1393. Fóra interminable enunciar tots els documents relatiu a l'història de la nostra marina mig-eval acoblats en aquell munt inescodrinyable de papers. Són igualment importants els referents als exèrcits de terra, per conèixer les soldades, vestidures, armes y gerarquies militars, com pot formarse lleuger concepte ab els llibres, dels cavalls armats de l'any 1363, al servey de Pere III y els dels homes d'armes al servey de Ferran I contra · l malaventurat Comte d'Urgell, de l'any 1413. En aquest riquíssim arxiu hi ha encara no pochs inventaris de joyes, llibres, vestidures y mobles del palau reyal en diverses èpoques, així com de molts castells y fortaleses. No són menys dignes de menció · ls documents de despeses y recaudacions dels procuradors reials dels comptats de Rosselló y Cerdanya y del regne de Mallorca, els comptes de tresoreria del Patrimoni Reial desde l'any 1295 fins al temps de Felip V, ab curiosíssimes notícies dels sous dels oficials y dels servidors del Palau. Hi ha encara una gran colecció de processos sobre defraudació del pagament de la lleuda per mercaders, ab informacions testificals que donen explicació completa de les intrigues y sobornaments que · s feyen durant els sigles XIVe y XVe; altres processos sobre abusions en l'explotació de les carniceries concedides pel rey en moltes viles, així com per defraudació de l'impost anomenat *dret de cops* y del pès reial. Recordem també notables processos a conseqüència de preses de naus, alguns de mercaders florentins, altres de genoveses, disputantse la distribució per particulars y per corporacions com els cònsols de la Mar y els concellers de Barcelona.

No exagerà gens, per lo tant, en Capmany quan al reconèixer aquest arxiu del Mestre Racional dels antichs reis de Catalunya-Aragó, per disposició de la Superioritat, dictada a Aranjuez el 15 de Maig de 1785, digué que era «no menos precioso que el General de la Corona de Aragón y más rico en ciertos ramos». Aquest depòsit gegantesch està encara verge; els investigadors molt poch han pogut aprofitarse en les dues darreres centurries. Don Manel de Bofarull, arxiver de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, entenent que res tenia ja · l Reial Patrimoni que justificués o motivés la possessió del dit arxiu del Mestre Racional y que pel caràcter purament històrich d'aquest procedia la seva reunió ab l'Arxiu general, instà en 1868 la deguda autorisació del Ministeri de Foment per procurar l'entrada del repetit arxiu. Ab data del 13 d'Abril de 1869, el Ministeri d'Hisenda, per medi del Director general del Patrimoni que fou de la Corona, senyor Ortiz de Pinedo, va trametre una comunicació al batlle general del Reial Patrimoni a Catalunya, manifestantli que · l Poder executiu havia commissionat al senyor Bofarull pera pendre de l'arxiu de la Batllia tota la documentació del Mestre Racional y «si hubiese

cualesquiera otros papeles que importen recoger como peculiares de la Historia de Aragón, lo haga presente para resolver». Y això li comunicava «á fin de que se ponga de acuerdo con el señor Bofarull, á quien facilitará usted los inventarios ó índices, papeles históricos y cuanto pudiera convenir al citado archivo, con objeto de que cumpla con toda exactitud la comisión que el Poder ejecutivo le ha encomendado». El senyor Bofarull dirigí, en 27 del mateix mes y any, una comunicació al Ministeri d'Hisenda, acusant rebut de la copia de l'orde endressada al batlle general per l'entrega de l'arxiu del Mestre Racional, y manifestant haverse presentat ja al dit batlle, que era llavors D. Joseph de Jesús Puig, y haver inspeccionat aquell arxiu, que trobantse mol empolsegat y ple d'insectes, feya precis un treball de neteja abans de l'instalació en l'Arxiu general. Conformantse la Direcció general d'Instrucció pública, en 17 d'Agost del citat any 1869, ab lo proposat per D. Manel de Bofarull y per la Comissió general d'incautació, disposà que l'arxiver de l'Arxiu de la Corona d'Aragó prengués a son càrrech y poder tots els documents de l'arxiu del Mestre Racional procedintse a la neteja y extermini dels insectes en el mateix lloch on se trobaven dits papers abans de traslladarlos al nou establiment, «aprovechando, deya aquesta comunicació de la Direcció d'Instrucció Pública, el desprendimiento de la Dirección del Patrimonio que fué de la Corona, en beneficio de los estudios históricos y de los intereses públicos». El senyor Bofarull començà l'indicada neteja, donant compliment a la disposició de la Superioritat, y formà un inventari per bulletins o paperets que existeix encara, segonsensem, en l'Arxiu de la Corona d'Aragó. No obstant, s'anà retrassant la concessió de la quantitat necessaria pera fer obres de reparació y d'instalació en l'edifici de l'Arxiu general, a fi de poder rebre degudament aquella entrada colossal de documents y romaní entorpit el curs de l'afer, fins que fou restaurada la Monarquia, en 1875. La Casa Reial se possessionà novament de l'arxiu de la Batllia y may més no tornà l'Estat a reclamar la cessió del del Mestre Racional.

L'Arxiu de la Corona d'Aragó, que es sens dubte un dels primers d'Europa, haguera estat, ab l'unió del del Mestre Racional, el més gran y més interessant depòsit de documents històrics existent en tot el món. Sense comptar els procedents dels extingits monastirs, conté l'Arxiu general més de 18,000 pergamins, corresponentne d'aquest nombre 17,300 al periode desde'l comte Guifre el Pilós fins al regnat den Martí l'Humà, y un miler al periode desde Ferran I a la mort de Carles II. Les més velles escriptures són de l'any 874. Ab l'introducció del paper a mitjans del sigle XIIIe començà la serie de registres de cancelleria, on eren copiats tots els documents expeditos pel monarca o els seus llochtinents y procuradors generals. Aquesta costum iniciada per Jaume I, fou continuada sense interrupció per tots els seus successors, formant una colecció de 6,330 volums relligats, on se troben milions de diplomes reials y manaments y escriptures de tota mena. Apart de tot això, conté encara la colecció de *cartes reials*, documents autògrafs de reis, embaixadors, prelats, en nombre de bastants milers y que són d'alt interès. pera l'història; els processos y actes de les antigues Corts de Catalunya, processos y causes cèlebres, entre ells, les actes del Parlament de Casp y les del destronament y confiscació del rey de Mallorca, processos de l'antich Concell d'Aragó, actes y registres de la Junta suprema y superior de Catalunya en la guerra de l'Independencia y una magnífica colecció de còdichs miniaturats dels monastirs de Ripoll y San Cugat del Vallès, ademés d'un nombre important de butlles pontificies.

Per reial orde de 8 de Novembre de 1827, fou incorporat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó l'arxiu de la Generalitat de Catalunya o de la Diputació dels tres estaments, institució excelsa, suprimida pel Decret de *Nova Planta* del rey Felip V. En l'impossibilitat de donar compte detallat de tot lo que conté aquest arxiu essencialment català, farem indicacions sobre les principals series de volums relligats que havem pogut consultar. La més coneguda de dites coleccions es la del *Dietari*, que consta de 108 volums, els 23 primers dedicats als sigles XVe y XVIe, y començant l'any 1600 en el volum 24. Els tres darrers volums corresponen al trieni de 1707-1710. Es molt variable l'extensió dels volums, perquè uns, com els del trieni de 1698-1701, tenen un promedi de 840 fulls, o sia 1,680 planes d'escrit, mentres que altres, com en el trieni de 1578-1584, no compten més enllà de 350 fulls. Desde la segona meitat del sigle XVIe tenen molt poques planes blanques, l'escrit es molt atapat y porten nombroses fulles d'estampa d'alt interès històrich, cosides dintre del volum. No són únicament noticies curtes y anotacions de fets coetanis lo que s'escrivia en el *Dietari de la scrivania del General de Catalunya*, sinó que hi

eren transcrits documents *in extenso* y altres originals degudament cosits. Per la mostra o extracte que anys enrera publicà d'aquest dietari lo senyor Coroleu, no s pot formar perfecte concepte de la gran importància que té pera l'història de la terra catalana desde l regnat de Felip II fins al de Felip V.

Hi ha una altra serie de volums dits *Dietaris de visites del General*, fets també per trienis, pera anotar les inspeccions efectuades pels Diputats y que començen en l'any 1489. L'interessant colecció de llibres de *Deliberacions* de la Diputació conté 168 volums, ab les dates extremes dels trienis de 1440-43 y 1707-10. Tots els acords y resolucions venen apuntats an aquesta notable serie de documentacions. Són també importants les coleccions de *Liber comunis diversorum*, formada per 56 volums, y la de *Lletres rebudes*, composta de 34. La primera comprèn desde l'any 1407 fins al 1562, y la segona, desde 1636 a 1710. Emperò, la que ofereix més riquesa de noves y documents pera l'història de la propria institució, es la gran colecció de registres de sortida o de lletres y altres documents expedits pel General, començant ab cartes del mes de Març de 1365. Consta de 286 volums, de 200 fulls com a promedi, escrits en lletra excelent. Tot lo referent al tant agit y tant ple de fets trascendentals pera Catalunya, XV^{en} sigle, comprèn més d'un centenar de volums, perquè en el 98 de la colecció hi ha la documentació de l'any 1475, dels moments crítics de la guerra ab França. Les series de volums de documentació d'orde més secundari són en gros nombre y es difícil anunciarles totes. Hi havem vist una colecció de setze volums de conclusions o fallos, resolució de diversos afers, una altra colecció de sis volums de sentencies, del sigle XVIe; onze volums de documents referents a les turbacions de Catalunya dels anys 1460 y 1461; set volums de copies de lletres expedides pel príncep Carles de Viana en els anys 1458 y 1461; llibres de juraments d'oficials reials del sigle XVIIe; inventaris de les galeres de la Diputació de l'any 1419, y en èpoques posteriors; llibres de les despeses per festes de visites de prínceps, com les de les *alimaries* per la vinguda del rey y la reina, l'infanta Isabel y l'arxiduch son marit, en l'any 1598; les de les festes de l'arribada a Barcelona del rey, 1701, y les de la visita, en 1548, del príncep Maximilià. Devem fer menció apart de la colecció de comptes y apuntacions de les obres efectuades en les cases del General y altres edificis de Barcelona, afectes a serveis públics, durant els sigles XVIe y XVIIe. Fins ara havem pogut aplegar en aquell gran depòsit de documentació, vinticinch volums d'obres, essent molt probable trobarne encara alguns més. Porten anotats, jorn per jorn, tots els jornals y entrades de materials utilitzats en les obres d'edificació, en tots els diferents oficis. Les més antigues obres corresponen a l'any 1570. Hi ha una apuntació en aquests termes: «18 de Març de 1570, en lo dit dia començà lo dit mestre Pere Ferrer ab sos fadrins en fer los fonaments de pedra y cals de la part del carrer de la casa comprada per los Senyors Deputats an Ferran Fius.» Les obres més modernes són de l'any 1700. Unes fan referencia a construcció y reparació de mines y fonts, altres en les presons, en el palau reial de la plaça del Rey y cases en les que havitaven els diputats, en el portal de Sant Antoni y portal de Sant Daniel, en la casa de la Diputació a la part de Sant Jaume y a la de Sant Honorat, així també com a la part de la davallada de Santa Eulàlia, y, finalment, en la casa anomenada den Benasch, propria de la Generalitat, en l'edifici de la Bolla y en la casa del guarda del Portal de Mar. Són també dignes de menció la nodrida serie de volums titolats d'*albarans y cauteles*, que comencen en l'any 1390, la no menys voluminosa de les *insaculacions*, la d'*arrendaments de bolles* y la d'*estrenes*. L'arxiu de la Generalitat, en quant als volums relligats, ocupa tot un costat del pis superior en el gran saló dels registres y pergamins reials de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, en quatre restalleres esgraonades, les qui totes juntes mideixen noranta sis metres longitudinals, poch més o menys, y contenen més de dos mil cent volums. Hi ha índexs imperfectes y revellits d'algunes de les series o agrupacions de documentació (1).

(1) Encara que de molt difícil maneig y molt incomplets, donem algunes explicacions dels dits índexs. Són dos, un alfabètic y altre cronològic. El primer es millor que no pas el segon pels investigadors. Porta dins la secció corresponent a cada lletra de l'alfabet totes les materies o afers de certa importància o notorietat, agrupades per epígrafs especials, com els següents, que són els més nodrits d'apuntacions: abadies, actes de cort, agravis, ajust de braços, alimaries y festes, armades del General, Bolles, Butlles y Indults apostòlics, Comissions y despedides, Concellers y Concell de Cent, Confraries, Constitucions, Crides, Diputats, Drets del General, Embaixadors, Entrades de persones reials, Fogatges, Galeres, Juraments de Reis, Jurisdicció de Diputats, Justes y Torneigs, Lletres reials, Lletres d'Oidois, Lletres particulars, Manaments, Monastirs, Morts de Reis, Mutacions del Consistori per peste, Nafres y maltractes als oficials del General, Nous vecti-

Aquestes indicacions són suficients pera comprendre l'importancia que té encara l'arxiu de l'antiga Diputació de Catalunya, pels estudis històrics de quatre centuries en la nostra terra, y unides dites notícies a les que havem donat dels altres depòsits de documents que existeixen a Barcelona, demostren lo que apuntarem al començar el present informe, d'esser en aquest concepte la ciutat comtal una de les primeres del món civilisat. Es l'interès y el deure de tots, de l'Estat, de la Diputació, de l'Ajuntament y dels particulars procurar no solament la bona instal·lació y conservació de semblants riqueses, les qui constitueixen l'executoria de noblesa de tot un poble, sinó l'utilisació y la major movilizació d'un tant fort cabal, fomentant y estimulants els treballs d'investigació directa en les fonts, per arribar a la depuració y ampliació de l'història de Catalunya. Per cap motiu devem prescindir els catalans de les pacients investigacions en els nostres arxius històrics, ni creure que podem reconstruir l'història patria estudiant únicament les causes generadores, segons certs principis generals, sense rebaixarse may a particularisarlos ni a esbrinar els fets en tots sos antecedents y conseqüències. La nostra història, construïda ab els materials que ns ofereixen ab prodigalitat sens igual els arxius de la terra, serà l'única que triomfarà del temps, del rosegador invisible que anorrea y esmicola totes les altres obres humanes y que fa perdre el record de les vanitats y les grandeses. — Barcelona, 13 de Juny de 1908. — JOAQUIM MIRET Y SANS. — J. MASSÓ TORRENTS.

DICTAMEN PRESENTAT A L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS PER
ELS SRS. D. J. PUIG Y CADAFALCH Y D. J. MIRET Y SANS,
SOBRE LES OBRES QUE S DEUEN FER A L'ANTICH PALAU DE
LA GENERALITAT, PER DONAR LLUM Y VENTILACIÓ A LA SEVA
PLANTA BAIXA, llegit en sessió de 18 de juliol de 1910.

L'antich alberch de la Generalitat de Catalunya a les darreries del segle XIVe y a la primera del XVe consistia probablement en un modest casal, procedent del extingit cal judaich, situat al costat de la escola o sinagoga. Dit primitiu alberch corresponia al tipu usual dels edificis de la nostra terra en la citada època, de portal arquejat, de finestres sostingudes per columnetes de pedra monolítica, seguint la tradició romànica y coronat ab una porxada de teulada voladica. La fatxada se conserva encara en part en el carrer de St. Honorat.

L'alberch constava de dos cossos d'edifici separats per un pati en el que actualment hi ha la escala noble. L'un d'ells, el més proper al carrer del Bisbe, l'ocupava la cambra o arxiu dels comptes y probablement contenia una torre qual part inferior sembla es la present capella de St. Jordi, on els murs tenen més gruix que no l'ordinari del edifici. L'altre part romanía al carrer de St. Honorat y l'utilisava la cambra del Concell y l'arxiu o oficina dels ohidors. Existia llavors una escala senzilla que més avant fou substituïda per l'actual que havem esmentat.

Entre el troç d'edifici ocupat per l'arxiu dels comptes y el carrer del Bisbe hi havia un petit hort tancat per una paret y un portal que menaçava ruïna.

La restauració del citat casal començà en els primers anys del segle XVe, acordant la Dipu-

gals, Obits de persones reials, Obres diverses a la Diputació, Pagues extraordinaries, Parlaments generals de Catalunya, Captures a presons, Processos, Provisions d'oficis, Requestes, Revocacions, Salaris, Scrivà major, Sentències, Serimonies, Virreis, Visites.

Són dos volums d'índex alfabètic titolat: *Sumari dels llibres, dietaris, registres y altres, renovat per Joseph de Sauleda, cavaller, y Joan Ribes, notari, en lloch den Joan d'Argila, secretari y scrivà major del General.* El primer volum porta anotacions de documents y fets desde l'any 1350 fins a 1611, y el segon desde dit any 11 fins al 1668.

Hi ha encara altres tres volums titolats també *Índex alfabètic*; mes no són índex, sinó copies de documents escullits, principalment manaments pera fer insaculacions, molts d'ells donats pel Marqués de Mortara, en 1659, y recopilats pel citat escrivà major Joan d'Argila, per disposició dels Diputats y Oidors.

L'*Índex cronològic a'actes, llibres, processos, butlles, indulgències apostòliques, privilegis y lletres reials del Arxiu de la Escrivania major del General de Catalunya*, porta també el títol de *Repertori*, y fou fet pel notari Pere Pau Vidal, escrivà major del General, en 1596. Es molt difícil de manejar. Fou après continuat com a índex de coses notables y documents importants, pels esmentats Argila y Sauleda, fins a l'any 1671, y posteriorment allargat fins a 1686. Consta de nou volums. En darrer lloch hi ha un altre volum o índex per la documentació referent al Braç militar, fet en 1648; emperò, té poca utilitat per esser molt defectuós.

tació enderrocar l'esmentada tanca y portal y construir-la de nou «fenthi obra condescent et assats sumptuosa atesa la casa hon s'exerceixen actes publichs tant notables e de tant grand ponderositat com son los actes del dit General». Aquesta obra sumptuosa consistia principalment en un empit calat, ornat de pinacles y gàrgoles, en qual centre hi posaren l'imatge de St. Jordi a cavall luxosament enquadrada. Hi treballava com a mestre major en March Çafont, a qui ajudà n'Aliot de la Font, *que dicta y ordena la obra y fa · ls mollos de les claraboyes y membradures* y executà l'esculptura en Pere Joan, mestre ja conegut per altres obres.

Gradualment va transformar-se après el pati interior construinthi els dos pisos de porxes y essent substituïda l'antiga escala per l'actual més sumptuosa. També se renovà la decoració de les cambres, mudantse · ls encerats que tapaven les finestres per vidrieres dibuixades per el pintor Lluch Borraça, y obrades per en Joan de Roure, mestre vidrier, natural de la vila d'Anvers y habitant a Barcelona.

Cap al any 1434 se construí la capella de St. Jordi, darrera obra en la que intervingué l'esmentat mestre March Çafont, y llavors fou quan començà la Diputació l'adquisició de cases contigües a l'alberch primitiu, per engrandir-lo, fentse petites millores aviat interrompudes per les guerres y revoltes del temps de Joan II.

Aital interrupció durà fins a la primeria del segle XVIe, y havem d'entrar en l'any 1526 per poder veure obres de certa importancia que engrandiren el palau reformant les cases adquirides.

La primera obra de aquest nou període es la sala contigua a la del Concell o Consistori menor, anomenada després segons sembla la *cambra daurada*, per el sostre de la qual la Diputació va satisfer en 1527 al mestre imagineire Joan de Torres la mà d'obra de quatre escuts ab vuyt angels o sia dos angels en cascun escut, ab les armes de la Generalitat, que devien posarse com avuy estàn en la copada del dit sostre. El mestre Nicolau de Credença intervé en els treballs de pintura y daurat.

Segueix a aquesta obra, la més important de la construcció del terraplè que havia d'esser el pati dels tarongers. A 16 d'abril de 1532 s'acordà satisfer al fuster Antoni Carbonell y al mestre de cases Pau Matheu una part del preu fet per la construcció «del terraplè que havem deliberat fer, diuen els Diputats, en les cases de la Diputació». Quatre anys més avant, en 23 de juny 1536, s'acordà satisfer als dits Carbonell y Matheu lo que se · ls devia «per aportar o aplanar lo terraplè fet en la present casa de la Diputació y acabar de pujar la terra y posarlo com vuy stà» y ademés les millores «per los treballs per ell presos en lo arrencar, portar y posar los tarongers com vuy esta... que vuy son en lo dit terraplè y per regar aquells per temps de tot un any encontinent après de esser plantats».

Ab aital obra resultava que · l casal de la Diputació, quals cambres o departaments nobles eren al primer pis, tenien un bell jardí de tarongers a peu pla. Els artistes que llavors decoraven el Palau de la nostra primera institució política cercaren la manera d'ennobrir els murs que tanquen dit jardí interior, ja obrint sumptuosos portals en l'antich mur mitger ab el primitiu alberch, ja construint llotges devant de la casa que havia adquirit o senzillament revestint de pedra de fil les parets mitgeres de les altres cases que encara no li pertanyien, terminantles ab riques arcades que simulaven galeries altes aparedades, axi com continuant les que per igualar les teulades de tot l'edifici s'havien construït alguns anys enrera. En aquestes obres hi apareixen ja elements ornamentals del nou estil *a la romana*, com deien els documents, y que feia més d'una centuria s'usava en Italia. Intervingueren en elles nous artistes, poguent citar l'imagineire mestre Gil de Medina, qui tallà els capitells de les llotges, el pintor Gabriel Alemany, qui pintà les cobertes de les mateixes, els pintors Pere Serafi y Miquel Caravaial, que decoraren ab pintures al fresch representant l'història de David, un passatge que anava de la llotja del costat de llevant al carrer del Bisbe.

Moltes de les cases quals fatxades posteriors afrontaven ab el terraplè dels tarongers, no foren adquirides per la Diputació y ajuntades al seu Palau fins al segle XVIIe, quan se començaren les obres properes a la plaça de St. Jaume y a la devallada de Sta. Eulalia.

Se dedueix de lo exposat el valor artístich del conjunt que sabiamment lograren formar els modestos mestres que en el segle XVIe dirigiren les obres del alberch de la Generalitat, transformant habilment un pati interior irregular de una illa de cases, la propietat de moltes de les quals no era encara de la Diputació. De igual manera se desprèn que no · s tracta de un lloch de tan gran interès històrich en el que resulti intangible fins la terra, com esdevé en diferents monuments. Consideren els infrascrits que l'efecte artístich del jardí ab tan lloable esforç realisat deu conservarse; emperò creuen que pot combinar-se sens dubte la conservació del esmentat efecte

ab l'execució d'obres que permetin utilitzar els importants departaments de la part baixa del Palau, ara perjudicats per l'humitat y fretura de llum. Els medis de construcció moderns permeten certament obtenir llum y ventilació y aïllar de l'humitat la citada part inferior del edifici, tot conservant quantitat de terra suficient per mantindre un hort ab els tradicionals tarongers y arreglat tal com degueren construirlo en son temps, forma en la que no ha arribat fins a nosaltres.

En compliment del encàrrech rebut de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, presenten els infrascrits les dites consideracions fonamentades ab l'estudi històrich del monument, aquí indicades en termes molt breus, com a exposició sintètica d'un treball més extens y detallat ab les corresponents probes documentals que han efectuat moguts per el desig de correspondre més bé a l'indicada comanda. L'INSTITUT acordarà, si ho considera oportú, donarne comunicació al Excelentíssim Sr. President de la Diputació Provincial. — Barcelona, 15 de juliol de 1910. — J. PUIG Y CADAVALCH. — J. MIRET Y SANS.

INFORMACIÓ SOBRE LA FORMA D'ORGANISAR LA CONCURRENCIA DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS A L'EXPOSICIÓ ARQUEOLÒGICA INTERNACIONAL DE ROMA, llegida en sessió de 24 de juliol de 1910.

L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS ha sigut convidat pel «Comitato esecutivo per le feste commemorative del 1911 in Roma» a pendre part en l'Exposició Arqueològica de l'antich Imperi Romà en que's tracta de reunir, en les Termes Dioclecianes, l'art que va florir junt amb el més gran esforç de conquesta y d'organització política de l'història.

L'INSTITUT ha volgut ferme l'honor d'encarregar-me l'estudi y redacció del plan segons el qual la nostra terra podria cooperar an aquesta exhibició científica de l'obra artística del mon romà.

L'idea es vastíssima: se tracta de reunir els recorts de la Ciutat y de les provincies romanes, agrupats segons les grans divisions administratives de l'Imperi, de manera que a un cop d'ull se pugui veure en què consistia el grandióscop escelat d'aquella civilització, sentint-hi a la vegada la seva unitat poderosa y la varietat de les escoles locals en que hi sobreviuen revellides arts locals o hi triomfen poderoses espiritualitats que l'Imperi no logrà extingir.

El material de l'Exposició consistirà en reproduccions plàstiques de les principals obres escultòriques, en models y dibuixos o grans fotografies dels monuments arquitectònics, en dibuixos policromats dels mosaics y pintures, en mapes de les Provincies, ab llurs vies militars, ponts, aqüeductes, castres y agers, viles y ciutats y en plans de llurs fortificacions y restes urbans. El programa, donchs, es extens y atractívol, cal fer un esforç pera que l'antigua provincia hispànica hi estigui degudament representada. Desgraciadament en l'estat actual dels estudis arqueològics romans a Espanya es quasi bé impossible reunir, en el breu temps assenyalat, un conjunt complet de lo que fou aquesta provincia ibèrica plena encare de interessants y misteriosos problemes arqueològics tot just plantejats en que s'hi entreveuen els pobles diversos que l'integraren en distints estats de cultura, influïts per les més antigues civilitzacions mediterrànies.

Hi ha d'una part, l'art perfectíssim del mig-dia d'Espanya d'antigua relació ab l'Orient de on se conserva el més antich recort de relació ab les colonies fòcees y el resplandor del qual revelen les ruïnes de Mèrida y d'Itàlica; tenim cap al nord les suntuositats augustes de Tarragona. En aquest art que poblà de temples les ciutats y de teatres y anfiteatres y circhs, que voreja de sepulcres les vies y escampa les *villae* pels camps, art dels colonisadors no s'hi veu una personalitat nacional hispànica y com ha dit l'Hubner, es un sector del gran art romà, correspon al ponent mediterrani ab els seus mètodes de construcció, ab els seus característichs temes ornamentals.

Però aquest art romà, art dels funcionaris, dels cònsuls y pretors, dels qüestors y praesides, dels tribuns militars y dels prefectes, té dos límits, un de territorial y un altre en la seva intensitat. Es un art de les grans ciutats o de les colonies que son un troç de Roma traslladat ab les seves lleys, els seus deus, els seus mètodes de construir, les seves fórmules artístiques. Es l'art del litoral o dels llocs d'antich comerç facilment accessibles.

Al costat d'ell visqué un art popular, millor una varietat d'arts populars que tenen un interès especialíssim y que's revela en les urnes de la Vall d'Aràn, en les antefixes de Tarragona, en les esteles de León y de Palencia ab llurs típicchs archs de ferradura, en les estatuets sepul-

cral de guerrers de Galicia, en els toros y senglars ibèrics y en l'ornament de llindes y brancals de les viles antiquíssimes portugueses.

El primer es un art fins a cert punt comú a tot l'Imperi: en l'extrem del Mediterrani, en tal fragment del temple de Balbeck, s'hi veurà un tema que s' repeteix a Tarragona o a Mèrida o a Itàlia. El segon es un art local per la seva factura y pels seus temes; un sentit artístich local o si s' vol una rusticitat local que muda y transforma els temes y els cànons de l'art clàssich tot empaltantelshi símbols de creencies y temes tradicionals antiquíssims.

Reunir aquesta complexitat d'obres, edificis y estatués, mosaïchs y pintures, art industrial y epigrafia es quasi impossible y superior als medis de que disposa l'INSTITUT fins rebent el poderos auxili econòmic que ofereix generosament el Comitato. Perque s' pot afirmar que no existeixen altres treballs de conjunt sobre aquesta branca de l'arqueologia artística ni altre catàlech de monuments que el que exposa en Hubner en la seva obra «La Arqueología en España» en 1888. En ella ha recullit lo publicat fins el seu temps, encare que ab erros y omisions facilmente excusables, conseqüencia de no haver pogut examinar l'autor directament molts dels monuments que cita, excessivament exaltats pels historiadors locals. Caldria procedir a despullar les publicacions més importants desde aquella data y aixecar plans y fotografiar els nombrosos monuments les reproduccions dels quals no existeixen en les coleccions públiques conegudes.

D'això s' dedueix que no hi ha altra forma d'intentar dit treball que dividintlo. La primera divisió que s'acut es la de les provincies hispàniques del primer sigle, indicada pel Comitato, reservantnos per l'INSTITUT l'organització de la Tarraconense. No es difícil tampoch demostrar com fins això es quasi bé impossible que ho pugui realisar l'INSTITUT. N'hi ha prou ab pensar que la Tarraconense abarca, deixant a part les provincies d'Asturies y Galicia, l'extensió inmensa d'una gran part de les dues Castelles, que forma l'extensíssim Conventus Cluniensis, a més de la Basconia, Navarra, Aragó, Catalunya, Valencia, Murcia y les Balears y considerar com una gran porció d'aquests paisos es fora de la àrea natural dels nostres estudis.

Caldria molt temps y no poch dispendis pera arribar a formar una colecció molt incompleta dels monuments d'una tan gran extensió de país. He necessitat anys pera recullir ab els meus col·laboradors Srs. Falguera y Goday un Corpus minúscul encare potser incomplet d'una sola branca de l'art romà y reduida a la recerca d'una part mínima de la Tarraconense, el Conventus Tarraconensis que abarca aproximadament Catalunya, Valencia, y les Balears. Del mateix Conventus Tarraconensis caldria encare catalogar l'esculptura, treball tot just començat per M. Albertini de l'Escola francesa d'estudis hispànichs, resseguint ademés d'algunes escasses coleccions de propietat particular, els Museus de Barcelona, Tarragona, Girona, Lleyda y Valencia y les obres d'art local trobades a les Balears principalment a Ibiça. Igual succeeix ab els mosaïchs. La recollida no es difícil contant l'INSTITUT ab la col·laboració dels estudiosos de les terres valencianes y Balears. Les dificultats comensen al sortir dels límits estudiats fins are per l'INSTITUT. Del Conventus Carthaginensis coneixem escasses indicacions de monuments arquitectònichs, fortificacions, pintures y mosaïchs; del Cesaraugustanus no n'estem gayre millor ressenyats; d'un monument notabilíssim situat en Los Bañales, en els límits d'Aragó y Navarra, tot just si el mon científich en coneix el nom y alguns epígrafes publicats per Hübner, y després els mosaïchs y sarcòfecs de Saragoça.

Després d'aquesta exposició voldria arribar a unes conclusions precises encaminades a la realització de l'obra empresa. Y son les següents:

1) L'INSTITUT procurarà reunir pera la projectada Exposició de Roma els principals monuments romans del Conventus Tarraconensis y Balears, que té estudiats y la llista dels quals se podria reduir als que segueixen:

Temples de Tarragona, de Barcelona y de Vich. — Restes dels de Sagunte y de Denia. — Sepulcres de Tarragona (Escipions), de Fabara y de Vilajoyosa. — Exemples dels sarcòfecs de Barcelona y de Girona. — Sarcòfecz de Ager. — Arch de Barà. — Teatre de Sagunte y de Pollensa. — Anfiteatre de Tarragona. — Circhs de Sagunte y de Tarragona. — Ciutats de Tarragona, d'Empuries y de Sagunte.

Se reproduiran ademés les principals estatués y mosaïchs dels Museus de Barcelona, Tarragona y Valencia, com per exemple les representacions de les festes del Circh de Barcelona; el sacrifici d'Ifigenia de Empuries. Se completarà aqueixa serie ab mostres de les urnes cineraries araneses antefixes de Tarragona y demés exemples de l'art rústech local.

2) Se demanarà per aqueixa obra la col·laboració de la Junta de Museus y de l'Escola d'Ar-

quitectura de Barcelona, de l'Arqueològica y Museu de Tarragona, del Museu de Girona, de l'Associació arqueològica luliana de Palma, de la Junta del Museu d'Ibiça y de una comissió que's pot formar a Valencia.

3) S'intentarà demanar la col·laboració dels estudiosos de Saragoça, Osca, Terol y Cartagena per ampliar la reproducció dels monuments al Conventus Cesaraugustanus y Cartaginensis.

4) S'enviarà al Comitato de Roma una llista dels monuments qual reproducció s'intenta, a fi d'obtenir la subvenció necessària.

L'INSTITUT acordarà lo que cregui més convenient de totes aqueixes propostes. — Barcelona, 24 de octubre de 1910. — J. PUIG Y CADAFALCH.

EXPOSICIÓ D'UN PLA DE PUBLICACIÓ DE LES CRÒNIQUES CATALANES.

De totes les branques de la nostra esplendorosa literatura antiga, cap es tan coneguda com l'historiografia; les edicions, bones o dolentes, dels principals dels nostres cronistes, poden estar en totes les mans, y les traduccions d'algunes cròniques que s'han fet al francès, anglès, italià, alemany, les han vulgaritzades en bona part de l'Europa culta.

No obstant, tot seguit se veu que's texts publicats no formen sinó una partida dels que posseim, y tots els especialistes saben prou que les edicions son, amb comptades excepcions, defectuoses y insuficients, fins a tal punt que diverses vegades s'han exterioritzat els desitjos de formar y publicar una edició general que les compregui totes, cosa impossible si no's subjecten de primer a un estudi de conjunt y si no's fa una distribució de tasques entre un exercit d'estudiosos cada hu dels quals hagi fet o pensi fer durant una llarga temporada objecte predilecte dels seus estudis una sola crònica. Son molts els materials que s'han d'acoblir per que l'edició d'un text català sigui de veres definitiva y pugui esser profitosa pel major nombre, resultat difícil d'atenyer si la manera com la publicació sigui empresa no inspira en el publich selecte la més gran confiança. Entenem que les edicions dels nostres cronistes no han d'esser precisament luxoses, han d'esser clares, precises, definitives. Tots els manuscrits, totes les edicions y traduccions antigues y modernes s'han de posar a contribució; y han de dur, fins on sigui possible, l'història de les obres y dels autors y de les escoles y de les influències; de tal manera han avençat de poch anys ençà en la nostra terra's estudis històrico-literaris que podria esser que'ns trobessim en millor estat de fortuna per documentar y comprobar les nostres cròniques nacionals com cap altre país d'Europa podria ferho perque no estaria en el cas de comentarhi les seves amb tanta profusió y riquesa.

FONAMENT DE L'HISTORIOGRAFIA CATALANA. — Com a preliminars de la nostra historiografia poden considerarse les primeres obres, per rudimentaries que siguin, compostes amb evident caràcter històric, ja d'intent cronològich, ja d'intent literari. Ens referim a la serie de produccions, generalment llatines, redactades o compilades en els monestirs amb anterioritat al segle XIIIe. Creiem que haurien de reunir-se les següents:

- a. Cronicons en llatí redactats a Catalunya, per exemple: *Chronicon Rivi-pullense*, *Chronicon Barcinonense*, *Chronicon Canigonense* (de Sant Martí de Canigó), *Chronicon Dertusense*.
- b. Poemes y altres obres rimades històriques redactades en els monestirs catalans, o referents a fets catalans, anteriors al segle XIIIe. Compendrien les obres escrites (pergamí) o inscrites (pedra), per exemple: el poema històric sobre Ripoll de l'abad Oliva; les inscripcions rimades dels comtes de Barcelona, Besalú y Cerdanya y d'altres magnats, de les quals tantes n'han donat a conèixer Villanueva en el seu *Viaje...* y en Monsalvatje en les seves *Noticias históricas*.
- c. Fragments de les cròniques carolingies que interessin a Catalunya.
- d. Notes analístiques en llatí y en vulgar redactades en el nostre país abans del de l'any 1250.

Per lo que's refereix an aquesta part preliminar de l'historiografia ens estem d'indicar les fonts que coneixeran millor que nosaltres els qui s'endinzin en el seu estudi; a més, ens ne detura la consideració de que constitueixen especialment el nostre encàrrech les cròniques escrites en català. Adhuc per aquestes les nostres notes bibliogràfiques seran summaries y reduïdes.

PRIMERES CRÒNIQUES. — Era natural que les nostres primeres cròniques se redactessin en el monestir de Ripoll, el nostre Sant Deunís, on reposaven les cendres dels comtes de Barcelona. L'anomenada de l'escola històrica ripollesa arriba fins al XV^{en} segle.

a. GESTA COMITUM BARCINONENSIVM ET REGVM ARAGONIÆ

Aquestes gestes son les publicades incompletament per en Baluze en la Marca hispanica. N'existeix text català, del tot inèdit: per ara no pot assegurar-se quina va ésser la primera redacció, la llatina o la catalana, que son fetes en el segle XIIIe. Del text llatí se'n conserven aquests manuscrits:

- A] Biblioteca Nacional de Paris, lat. 5941. Es en pergami y dels primers anys del segle XIV; es provinent de Ripoll y es el que va servir d'original al publicat en *Marca hispanica*.
- B] Biblioteca Nacional, Paris, lat. 5132. També prové de Ripoll y sembla degut a diverses mans, totes del segle XIII.
- C] Biblioteca del Sr. Sanpere y Miquel, Barcelona. Lletra del XIV segle.
- D] Biblioteca Nacional, Madrid, G, 211. Còpia feta treure per Gaspar Galceran d'Urrea, comte de Guimerà.
- E] Biblioteca Nacional, Madrid, E, 2. Còpia feta per en Montfar y Sors d'una altra còpia feta a Ripoll en 1600 per en Jaume Ramon Vila.
- F] [Llibreria del Sr. Llobet y Vall-llosera, Barcelona]. En Pi y Arimon (*Barcelona antiga y moderna*, 1854, p. 1105) el descriu ràpidament y era antich. No sembla pas ésser el C com s'assegura en el *Boletín de la R. Academia de la Historia*, t. XIX, 1897, p. 69.

Aquest text llatí es conegut per les següents edicions incompletes, però que's completen:

- I] *Marca hispanica*, Paris, 1688, columnes 537-580.
- II] L. Barrau Dihigo, *Fragments inédits des «Gesta comitum Barcinonensium et regni Aragoniæ»*, en la *Revue hispanique*, t. IX, 1902; pp. 472-484.

b. CRONICA DELS COMTES DE BARCELONA E DELS REYS D'ARAGÓ

Creiem que la primera notícia del text català de la crònica llatina *a* fou la donada per nosaltres en 1906. Ne coneixem els següents manuscrits:

- A] Arxiu Municipal, Barcelona. Està inclosa en el *Llibre d'Usatjes y Privilegis* format, per encàrrech del Consell de Barcelona, pel seu escrivà Ramon Ferrer en 1335. Bellament escrita en pergami.
- B] Arxiu Municipal, Barcelona. Està posada en el primer volum del *Llibre vert*, del qual pot dir-se que'l precedent va servir-li d'original. Escrit també per en Ramon Ferrer, probablement en 1345. En tots dos preciosos reculls aquesta crònica es l'única que hi ha en vulgar.
- C] Biblioteca Provincial Universitaria, Barcelona, 21-2-17. Escrit en paper en el XIV segle, precedint a un entroncament de la crònica den Desclot seguida de la den Muntaner.
- D] Biblioteca Nacional, Madrid, 647, (abans G, 160). Escrit en paper en el XIV segle; la crònica està situada devant de la den Desclot.
- E] Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona, num. 60 del convent de la Mercè. Còpia feta en el segle XVII pel P. Ribera.

Aquestes cròniques llatina y catalana haurien de publicarse plegades, plana per plana; serà l'única manera de poder resoldre la qüestió de quin text va ésser el primer redactat. L'importantíssima crònica va fruir sempre de molt crèdit entre 'ls nostres historiadors y es la que menys part deixa a la llegenda, entre totes les que s'escrigueren posteriorment, sobre l'època comtal. Parteix del text vulgar de les *Gesta* la croniqueta que sol figurar al principi de les *Constitucions de Catalunya* (veginse, p. e., les edicions de 1588 y de 1704); d'ella s'han extret nombroses genealogies escampades en diversos manuscrits (com p. e. la d'un de Vich publicada en 1902 per *La Veu de Montserrat*); les *Gesta* se solien posar, com a crònica primitiva, al principi d'obres històriques més especials de regnats successius: A y B precedien al recull de privilegis de la ciutat de Barcelona; C a una combinació, de la qual tenim altres exemples, de les cròniques den Desclot y den Muntaner; D a un Desclot, F precedia un Tomic.

c. CRONICA D'ESPANYA

Se tracta d'una crònica traducció y adaptació de la que escrigué en llatí Roderich de Tolèdol (m. 1247), escrita, de segur, poch temps després de coneguda y divulgada a Catalunya, per en Pere Ribera de Perpejà. Aquesta adaptació esmenta dugues vegades el moment de redacció, en els anys 1267 y 1268; parlant de l'unió del regne d'Aragó ab el comtat de Barcelona, diu: «la qual avuy encara dura regnant en Jachme». Ne coneixem un manuscrit y tenim referència d'un altre que ignorem si es perdut.

- A] Biblioteca Nacional, Paris, esp. 13. Consisteix en un recull de deu textos històrics diferents escrit en el XV segle. En sisè lloch se troba aquesta crònica adaptada y desenrotllada en la part referent a Catalunya, en vida del rey Jaume I Conqueridor, per en Pere Ribera de Perpejà, sense que consti per altra cosa sinó per les diverses dates de composició (1267-1268).
- B] [Biblioteca de l'Escorial?]. En Cambouliu (*Essai sur l'histoire de la littérature catalane*, Paris, 1858, p. 30) creu que's troba al Escorial aquest ms., del qual diu Nicolau Antonio (*Biblioteca hispana vetus*, Madrid, 1788, t. II, p. 58) que era del cronista d'Aragó D. Francisco de Gurrea qui'l va traspassar al seu succeïdor D. Francisco Andrés Ustarroz; alguns llibres d'aquest darrer se troben ara a la Biblioteca Nacional de Madrid. Zurita nota les interpolacions den Perpejà. Antonio porta, amb errades evidents, la següent sotascripció d'aquest ms., que la còpia A no té: «Aquesta obra fo feta en lany de la encarnació de Jesu Christ MCCXLIII. en lany que on contava de la era MCCLXXXI. en la veyntisè any del Rey Ferrando; e fo feta en Romans per en P. Ribera de Perpejà, que la feune segons son poder en l'any que on contava de Jesu Christ MCCLVI. en temps del Rey noble en Jacme Daragó de Valencia de Mallorca, lo qual mori en lo terç de S. Jacme de Joliol en la ciutat de Valencia.»

LES QUATRE GRANS CRONIQVES. — Anomenem grans les quatre admirables cròniques den Jaume I, den Bernat Desclot, den Ramon Muntaner y den Pere III del Punyalet, no precisament per la llur extensió sinó per les llurs qualitats y per qué representen l'esforç més con-

siderable en l'historigrafia de Catalunya. Ens porten lluny de les cròniques generals, de caràcter monacal, y ens donen l'història viscuda, ens contenen les grans empreses amb grandiosa senzillesa, ens fan assistir a les batalles y a les festes, ens parlen els heroès mateixos de les propies victòries; en aquestes quatre cròniques hi llegim en període ascendent les gestes dels nostres passats, elles canten l'epopeia catalana y ens la canten en català, y la llengua llur es natural, precisa, feta, deplegantse en tota la seva plenitud.

a. LIBRE QUE FEU LO GLORIÓS REY EN JACME

Es, baix molts aspectes, la més notable de les nostres cròniques y constitueix una de les més importants produccions literàries de l'Edat mitjana y essent potser la més personal. El present estudi essent d'exposició de materials y no de discussió, esmentarem no més alguns treballs que sobre la qüestió de l'autenticitat, cada dia més provada, s'han publicat. No tenien valor els arguments aduits per Villarroya (*Colección de cartas histórico-críticas en que se convence que el Rey D. Jayme I de Aragon no fué el verdadero autor de la crónica ó comentarios que corren a su nombre*, Valencia, 1800) refutats per M. de Tourtoulon (*Études sur la maison de Barcelone. Jacme I le Conquérant*, Montpeller, 1863-67, vol. II, p. 531. Traducció castellana. Valencia, I, p. 351). Per documents descoberts que fan referència a la crònica vegis Balaguer y Merino (*Un document inédit relatif à la Chronique catalane du roi Jacme I d'Aragon*, en la *Revue des Langues romanes*, c. XII, 1877, p. 166), Llabrés (*Revista de Huesca*, num. I, p. 9), y sobre tot Rubió y Lluch (*Comentaris a uns documents sobre la Cronica de Jaume I* en la revista *Empori*, Janer 1907, p. 2-8, y *Revista dels Estudis Universitaris Catalans*, Novembre-Desembre 1907, p. 349-352) y Rubió y Balaguer (*Nous documents sobre la Cronica del rey Jacme* en *Estudis Universitaris Catalans*, Janer-Febrer 1908, p. 9-12). Els Srs. Morel-Fatio (*Katalanische Litteratur*, p. 119), Aug. Molinier (*Les sources de l'histoire de France; Des origines aux guerres d'Italie*, t. III, Paris, 1903, p. 163) y Rubió y Lluch, sense decantarse, manifesten certs dubtes sobre l'autenticitat. Els Srs. John Forster-Gayangos (*The Chronicle of James I, King of Aragon, surnamed the Conqueror, written by himself*, Londres, 1883, I, p. XXXI), F. Darwin Swift (*The Life and times of James the Conqueror*, Oxford, 1894, p. 283) y nosaltres creiem la crònica obra del Conqueridor (*Historiografia de Catalunya...* Paris, 1906, p. 22-42, y *De la Cronica del rei en Jaume'l Conqueridor*, discurs presidencial en el Certamen Científic-literari organitzat per l'Ateneu de Tarragona, 1910-1911). El Dr. E. Finke insinuava la teoria d'esser el text català traducció de la llatina de Marsili refutada per Martin-Chabot (*Fra Pere Marsili et le Livre des feyts del rey en Jacme lo Conqueridor*, extret de la *Bibliothèque de l'École des chartes*, 1911, t. LXXII) en l'últim escrit lluminós publicat sobre la qüestió.

Els manuscrits segueixen el text primitiu; en 1343 el monjo de Poblet Celestí Destorrents va introduir variants al copiar un ms. antic; les còpies J K L se declaren esser tretes del de Poblet.

A] [Arxiu dels reis d'Aragó, Barcelona]. Amb aquesta sigla indiquem el que en 1313 ja s'conservava d'antic en el Palau, en pergami. Perdut.

B] [Arxiu dels reis d'Aragó, Barcelona]. És l'exemplar que el rey Pere de les Cerimonies va enviar a l'Abad de Poblet Ponç de Copons, en paper, perquè n'fes treure una copia en pergami. Tenia coberta vermella segons el document publicat per en Balaguer y Merino, de 1371. Perdut.

C] Biblioteca del comte d'Ayamans, Palma de Mallorca. És en pergami y va ferlo escriure el rey Pere III en 1380 pel seu escrivà Joan de Barbastre. Avui en venda.

D] Biblioteca Real, Madrid, 2-F-1. És en paper y de la primeria del XIV segle. Probablement va servir de model a l'edició de Valencia 1557, essent el que els Jurats d'aquella ciutat varen remetre a Felip II.

E] Biblioteca Nacional, Madrid, L-8r. És en pergami y prové de la biblioteca d'Osuna. Segle XV.

F] Biblioteca de l'Escorial, Y-III-5. Conté només la part referent a la conquesta de Valencia, en lletra del XV segle.

G] Biblioteca Nacional, Madrid, 893. És copia exacta de C. feta en el segle XVII. En la part de la conquesta de Valencia hi han els plechs corresponents de l'*Aureum opus*, Valencia 1515.

H] Biblioteca Provincial Universitaria, Barcelona, 21-2-2. És la copia acabada en 1343 pel monjo de Poblet Celestí Destorrents en pergami. És el manuscrit més antic que de la Crònica s'conserva. En Destorrents va introduir unes variants que no constaven en el manuscrit que el rey Pere III va enviar a Poblet a l'abat Ponç de Copons, que era el nostre B. Aquest manuscrit de 1343 és el que va utilitzar el Sr. Aguiló y Fuster per la seva edició.

J] Biblioteca Provincial Universitaria, Barcelona, 21-2-1. És copia de H feta fer en 1619 per l'erudit Jaume Ramon Vila en ocasió en que H se trobava en mans del barcelonès Joaquim Llatzer Bolet.

K] Biblioteca del Sr. Baldiri Carreras, Barcelona. És copia de la feta en el segle XVIII. A continuació hi ha un memorial en castellà, de principis del s. XIX, en el qual se refuten els arguments de Villarroya.

L] Arx. de la Cor. d'Aragó, Barcelona, Mercè, 90. Cópia de H feta fer pel P. Ribera (1652-1737), seguint a un Marsili.

Les impressions de la Crònica del rey Jaume son aquestes:

I] Edició fragmentaria, Valencia, Diego de Gumiel, 1515. La part referent a la conquesta de Valencia ocupa 21 folis del llibre *Aureum opus regaliū privilegiorū civitatis et Regni Valentie cum historia cristianissimi Regis Jacobi ipsius primi conquistatoris*.

II] Primera edició completa, Valencia, viuda de Joan Mey, 1557. *Chronica, o comentari del gloriosissim, e invictissim Rey en Jacme per la gracia de Deus Rey de Arago, de Mallorques, e de Valencia, Compte de Barcelona, e de Vrgell, e de Munt-pesiller: feyta e escrita per aquell en sa llengua natural, e treyta del Archiu del molt Magnifich Rational de la insigne ciutat de Valencia hon staua custodida...* Aquesta impressió va ferse sobre el ms. D.

III] Barcelona, per M. Aguiló y Fuster, 1873. (1904, pròleg). *Chronica o comentaris del gloriosissim e invictissim Rey en Jacme primer, Rey Daragó, de Mallorques e de Valencia, Compte de Barcelona e de Montpesler Dictada per aquell en sa llengua natural, e de nou feyta estampar per Marian Aguiló y Fuster*. Bona impressió del text de H (Poblet, 1343), anant al peu de plana les variants que'l separen de l'edició II (Valencia, 1577). Forma part de la col·lecció *Biblioteca Catalana*.

IV] Barcelona, per Ferrer y Vidal, 1905. *Cronica o comentaris del gloriosissim y invictissim Rey en Jaume I, rey d'Aragó, Mallorca y Valencia, escrita per ell mateix en sa llengua natural*. Dos volums que formen part d'una *Biblioteca Clàssica Catalana*, que son copia de l'impressió de l'Aguiló, modernitzantne les grafies; s'han posat epígrafs a cada paragraf.

V] Edició fragmentaria. Barcelona, per S. Babra, 1908. *Conquesta per lo serenissim Rey en Jacme de Aragó de la Ciutat e Regne de Valencia*. Es reproducció fotogràfica de I (Valencia, Gumiel, 1515), un xich reduïda.

La crònica del rey en Jaume va esser traduïda al llatí per fra Pere Marsili, que va presentar-la al rey Jaume II el dia de la festa de la Trinitat de l'any 1314. En el proleg consten diverses notícies sobre la confecció y la traducció del llibre.

A] Biblioteca Provincial Universitaria, Barcelona, 20-2-20. Es el ms. original de la traducció de mà den Marsili. El P. Villanueva (*Viaje literario...*, t. XVIII, p. 213) va publicar el pròleg, les anotacions y la taula d'aquest ms.

B] [Llibreria dels reys d'Aragó, Barcelona, Martí, n.º 56]. Amb aquesta sigla marquem el ms. perdut, en pergami, historiat y caplletrat d'or, que'n Pere Marsili va entregar personalment en 1314 al rey Jaume II, en ocasió en que aquest acabava d'oïr missa al convent de predicadors de Valencia. Acostem aquest ms. al que's descriu en l'inventari (1410) dels bens del rey Martí n.º 56, també escrit en pergami y relligat «ab posts de fust cubert de cuyro vermell» encara que no's desprèn de la descripció que hi hagin lletres d'or ni miniatures. Va esser acabat en 1313.

C] [Llibreria dels reys d'Aragó, Barcelona, Martí, n.º 236]. Era un llibre escrit en paper que no contenia'l pròleg den Marsili (A) cubert de cuyro vert; portava la sotescripció que devien dur tots els mss.

D] Arxiu de la Corona d'Aragó, Mercè, 90. Precedeix a la copia de la crònica original la de la traducció llatina que s'atura al bò de la conquesta de Valencia, fol. 239. Es treta de A.

E] Arxiu de la Catedral, Palma. No més conté la part que tracta de la conquesta de Mallorca.

F] Arxiu del Regne de Mallorca, Palma. Exclusivament la part de la conquesta de Mallorca. Aquest y E, son del segle XIV, y van seguits de la versió catalana de la llatina den Marsili. Així ho deia'n Quadrado (*Historia de la conquista de Mallorca. Crònica inédita de Marsili y de Desclot en su testo lemosin, vertida la primera al castellano, y adicionada con numerosas notas y documentos*, Palma, 1850).

En el mateix XIV^{en} segle va traduirse la crònica catalana a l'aragonès, fentla incloure'l gran mestre de l'Hospital, en Joan Ferrandez d'Heredia (1310-1396), en la seva *Grant Coronica de los Conqueridores*.

A] Biblioteca Nacional, Madrid, I 1. Aquest ms. únic havia figurat en la llibreria dels reys d'Aragó a Barcelona, segons l'inventari dels bens del rey Martí (1410) y després va passar a mans del marquès de Santillana (Schiff, *La Bibliothéque du marquis de Santillane*, París, 1905, p. 411); l'identificació ha estat feta per Ramon Menéndez Pidal (*A propósito de «La Bibliothéque du marquis de Santillane» por Mario Schiff*, en el *Bulletin hispanique*, 1908, tiratge apart, p. 10). Vegis G. W. Umphrey en *Revue hispanique*, t. XVI, 1907.

D'aquesta traducció se n'ha fet la següent impressió:

I] Madrid, per R. Foulché Delbosc, 1909. *Gestas del rey Don Jayme de Aragon*. Publicada per la Sociedad de Bibliófilos Madrileños.

Una traducció moderna castellana varen fer y publicar els Srs. Flotats y Bofarull.

I] Valencia, 1848. *Historia del Rey don Jaime I, el Conquistador, escrita en lemosin por el mismo monarca; traducida al castellano y anotada por Mariano Flotats y Antonio de Bofarull*.

La traducció anglesa que va ferne John Forster va esser publicada en dos volums després de la seva mort.

I] Londres, 1883. *The Chronicle of James I, King of Aragon, surnamed de Conqueror (written by himself). Translated from de Catalan by the late John Forster, esq... With an Historical Introduction, Notes, Appendix, Glossary and general Index by Pascual de Gayangos*.

Son inspirades en la mateixa crònica y en son en bona part una parafrasi, l'obra den Bernardí Gomez Miedes, *De vita et rebus gestis Jacobi I. Regis Aragonum...* Valencia, 1582 y sa traducció castellana, *La historia del... Rey Don Jayme de Aragon...* Valencia, 1584, y també el *Sumario de la vida y hazñosos hechos del Rey D. Jaime el I de Aragon, llamado el Conquistador... por D. Juan Tornamira de Soto...* Pamplona, 1622, en 2 volumets.

b. LIBRE QUE DICTÀ E SCRIVÍ EN BERNAT DESCLOT

En Bernat Desclot se pot dir que es el cronista model de l'edat mitjana. Ell desapareix completament de l'escena y, com si tingués una idea moderna de l'història, no'l preocupa sinó la manera justa y vera de relatar els fets. El seu estil es sever y quan s'aixeca es que la grandor mateixa dels fets ho comporta. La seva llengua es precisa, neta, trasmet les converses y els dits memorables dels personatges tal com segurament se pronunciaren, y may ne treu conseqüències: els fets parlaràn be prou. Cap document ens dona notícia del cronista que escrivia a les acaballes del segle XIIIe.

Heusaquí'ls manuscrits que'ns han conservat aquesta obra notable:

A] [Biblioteca Dalmases, Barcelona, n.º 25. Sembla'l més antic de tots y es l'únic que es tot en pergami. S'havien deixat grans espais per omplir amb pintures que no varen ferse; sols en alguns, molt poch, s'hi dibuixaren en tinta algunes figures. Escrit en el XIV segle.

B] Biblioteca de l'Escurial, M-I-29. Escrit en lletra del XIV segle en paper y pergami. Els quinze primers folis contenen un fragment del *Libre de doctrina o de Saviesa*, atribuït a Jaume I.

C] Biblioteca del Seminari, Barcelona. Conté 95 folis antics seguits del segle XIV, 463 escrits en el XVIII que continuen y completen la crònica.

- D] Biblioteca Nacional, Madrid, n.º 647 (abans G. 160). Al principi hi han notes analítiques que van de 1204 a 1334 y les *Gesta* en català; el Desclot comença al fol. 13 y ocupa tot el ms. fins a la fi. Escrit en el XIV segle en paper.
- E] Biblioteca del Seminari, Saragoça. Senyalat ab el n.º XV per en Serrano y Sanz en el seu *Catálogo de los Ms. de la Biblioteca del Seminario de Zaragoza* (*Revista de Archivos*, 1909, p. 124). Del segle XIV, y incomplet.
- F] Biblioteca Nacional, París, esp. 328. Escrit en paper en el XV segle. Es el que va servir per l'edició den Buchon.
- G] Biblioteca del Institut d'Estudis Catalans, Barcelona. Es el ms. que havien posseït el Sr. Ramon Soriano, de Barcelona, y el Sr. A. Cortada, de París. El ms. es incomplet a la fi; escrit en paper per mà de les darrerries del XIV segle o principis del següent.
- H] Biblioteca Provincial Universitaria, Barcelona, 21-2-17. Conté, després d'uns poemes preliminars, una combinació de los cròniques den Desclot y den Muntaner. La primera abraça els folis x-cxxj, deixantla al capítol cxxxvi de les edicions. La lletra es del XIV segle, essent el ms. tot de paper.
- J] Biblioteca Provincial Universitaria, Barcelona, 21-1-10. Lletra del XV segle, escrita en paper. Prové de la llibreria del canonge Besora, de Lleida. Conté 1 la crònica den Pere Tomich, que acaba al fol. 61; 2 una serie de notes analítiques y altres apuntacions, de diverses mans dels segles XV y XVI, que ocupen 4 folis; 3 un manuscrit de 164 folis, d'aspecte semblant a lianterior, però ajuntat al procedirse a lo relligatje, que conté la crònica den Desclot, acabant al fol. 155; 4 uns capítols den Muntaner.
- K] Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona, Mercé, n.º 115. Lletra del segle XV, en paper. No comença ni acaba, anant del foli xxvij al clxviii, mancant hi els xxxv-lxxj y els lxxxij-cviiij. Té la particularitat de contenir alguna interpolació referent a Sant Pere Nolasch y a la fundació de l'ordre dels frares mercenaris.
- L] Llibreria de D. Salvador Babra, Barcelona. Es un ms. escrit en paper a principis del segle XV. Manquen diversos folis y conté diverses interpolacions.
- M] Llibreria de D. Baldiri Carreras, Barcelona. Còpia feta treure per en Jaume Ramon Vila, d'un bon text en pergamí, per mans del mallorquí Antoni Arbona, en juliol y agost de 1600.
- N] Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona, Mercé, n.º 90. Col·lecció de còpies de cròniques feta fer pel mercenari P. Ribera. El Desclot va del fol. 717 al 803, deixantlo enlaire al capítol l.j.

Les edicions de la crònica den Desclot totes parteixen del ms. F perquè va utilitzar-se en la primera, de la qual son còpies les altres dugues.

- I] París, per J. B. Buchon, 1840. Forma part del volum de les *Chroniques étrangères relatives aux expéditions françaises pendant le XIII siècle*. Devia haverlo ajudat el rossellonés Tastú.
- II] Orleans, per J. B. Buchon, 1875. Es la mateixa edició anterior amb el sol cambi de portada, formant part de la col·lecció *Phantheon littéraire*, agafant les pp. 565-736, y duent el títol: *Crònica del rey en Pere e dels seus antecessors passats, per Bernat d'Esclot*.
- III] Barcelona, imp. «La Renaixensa», 1885. *Cronica del rey en Pere e dels seus antecessors passats, per Bernat Desclot, ab un prefaci sobre ls cronistes catalans, per Joseph Coroleu*. Es còpia, multiplicantne les errades, de l'edició Buchon.
- IV] Edició fragmentaria. Palma, per Josep M. Quadrado, 1850. *Historia de la Conquista de Mallorca. Crónicas inéditas de Marsilio y de Desclot, en su texto lemosin, vertida la primera al castellano y adicionada con numerosas notas y documentos*. Només la part referent a la conquesta de Mallorca.

Aquesta crònica ha estat traduïda al castellà y a l'italià.

- I] Barcelona, per Rafel Cervera, 1616. *Historia de Cataluña, compuesta por Bernardo Desclot, cavallero catalan, de las empresas hechas en sus tiempos por los Reyes de Aragon hasta la muerte de Pedro el Grande, tercero deste nombre, Rey de Aragon y de Sicilia, conde de Barcelona*. — Traducida de su antigua lengua catalana en romance castellano por Raphael Cervera, ciudadano honrado de Barcelona y receptor de officio de maestro Racional de la casa Corte del Rey nuestro señor de la Corona de Aragón.
- II] Edició compendiada de la traducció anterior. Madrid, 1793. *Relacion histórica de la famosa invasion del exercito y armada de Francia en 1285, y de la valerosa resistencia de los Catalanes, Aragoneses y Valencianos, con su Rey Don Pedro, hicieron á los enemigos en el Rosellon y el Ampurdin por tierra y por mar. Tradladada literalmente de la Historia de sus tiempos que escribió Bernardo Desclot, caballero catalan, testigo de vista de los memorables sucesos de aquella feliz campaña*.

La traducció italiana va esser feta per Filippo Moisè sobre l'edició Buchon.

- I] Florença, per Filippo Moisè, 1844. *Chronache catalane del seculo XIII e XIV, una di Raimondo Muntaner, l'altra di Bernardo Desclot. Prima traduzione italiana di Filippo Moisè, con note, studj e documenti*. Forma la segona part o volum.

c. CRÒNICA DEN RAMON MUNTANER (1265-1336)

Si un autor pot entendre l'art d'escriure l'història d'una manera oposada an en Desclot, es en Muntaner: l'etzar y les qualitats positives, si be diverses, d'amdos autors, han ajuntat sovint llurs noms. També en bona part han tractat uns mateixos esdeveniments; però així com l'objecte capital de la crònica den Desclot es el regnat de Pere el Gran, en Muntaner es propiament el cronista de la gran companyia dels catalans a Orient. Parla de lo que veu, de lo que recorda, de lo que sab per bon conducte, d'una manera plena y escalfada; cisella ls personatges amb gran relleu, conta ls episodis amb una vivor extraordinaria, sobretot aquells que son gloriosos pel casal d'Aragó, que ell tant estima. Els seus tenen raó sempre y els enemics no'n tenen may. Temperament entusiasta, en Muntaner es l'escriptor nacional per excellencia: mentre el vell escriu sembla que senti darrera d'ell tot un poble de catalans que ha dut a terme tota mena de proeses amb les quals no sospitava que degués deturarse. Un dels troços més interessants, que ns el separa de tots els nostres cronistes, es el Sermó en vers que va endreçar al rey Jaume II com consell donat a l'infant Alfons pera el passatge de Sardenya en 1323: es un poema de dotze cobles de vint versos monorims, que es el darrer exemple de metre èpic que se ns conserva.

Heusaquí ara ls mss. que coneixem d'aquesta crònica:

- A] Biblioteca de l'Escurial, K-I-6. Escrit per mà del XIV segle en paper enterch, que sembla de Xàtiva; trobantse manco d'alguns folis, se completaren en el segle XVII. El primer foli conté una curiosa pintura representant en Muntaner en la seva alqueria de Xilvella en el moment de posarse a escriure la crònica.
- B] Biblioteca Universitaria, Catania, Cod. Vent. 92. Es de les darrerries del segle XIV y en paper. Conté davant de la crònica l'epistola den Riambau de Vaqueres al marquès de Montferrat y després algunes poesies catalanes, entre elles les profecies d'Anselm Turmeda y el bonich poema den Jaume March estant en lo setge de Murvedre.

C] Biblioteca Nacional, Madrid, 1803 (abans P. 13). Acabat d'escriure en paper l'any 1342. Segueixen a la crònica el Memorial den Joan Francesch Boscà y les Ordinacions den Sanctacília.

D] Biblioteca del Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, ms. 4. Prové de la Biblioteca Carreras y abans de la de Poblet. Acabat d'escriure l'any 1353 sobre paper enterch. El ms. havia contingut un Desclot abans del Muntaner: ara va del foli cccvij al dlxij. A més de tot el Desclot hi manquen cent-quaranta cinch capítols del Muntaner.

E] Biblioteca Provincial Universitaria, 21-2-17. Es el ms. H que esmentam tractant den Desclot, que conté un entron-seguint bé fins a la fi. Després venen cinch folis, escrits de la mateixa mà, en els quals se troben uns capítols sense epígrafs que tracten del matrimoni d'Alfons el Benigne: foren publicats pel Sr. Sanpere y Miquel (*Crònica de Muntaner, fragmento inédito*, en la *Revista de Ciencias históricas*, 1880, t. I, pp. 154-161).

F] Biblioteca Provincial Universitaria, Barcelona, 21-1-10. Es el mateix que marquem J en Desclot. Al fol. 155 verso segueixen setze apartats que corresponen amb variants d'importancia als capítols CCLXXI-CCLXXVII y CCLXXXIV-CCXC de les edicions. Els quatre primers va publicarlos el Sr. Sanpere y Miquel (*Crònica de B. Desclot, fragmento inédito, tendu fragment inédit de Desclot*, en *Romania*, X 1881, pp. 233-238).

G] Biblioteca del Seminari, Barcelona. Es del segle XV en paper y seguint a una crònica general y a la de Pere III figuren els sis darrers capítols de la crònica den Muntaner.

Anotem ara les edicions.

I] València, viuda de Joan Mey, 1558. *Chronica o descripció dels fets e hazanyes del Inclyt Rey don Jaume primer, Rey Daragó, de Mallorques, e de València, compte de Barcelona e de Muntpesller, e de molts de sos descendens. Feita per lo magnífich en la present historia. Es llibre molt antich, e ab tota veritat scrit, e digne desser vist per aquells qui ab tota veritat desijen saber los de la coronna d'Aragó, e del regne de Sicília*. Totes les edicions son copia d'aquesta.

II] Barcelona, Jaume Cortey, 1562. *Chronica, o descripció dels fets, e hazanyes del inclyt Rey Don Jaume primer...* Repe-teix la portada de l'edició I.

III] Stuttgart, per Karl Lanz, 1844. *Chronik des edlen En Ramon Muntaner. Herausgegeben von Dr. Karl Lanz*. Text català tret de I.

IV] Barcelona, Jaume Jepús, 1860. *Crònica catalana de Ramón Muntaner; texto original y traducción castellana acom-pañada de numerosas notas, por Antonio de Bofarull, traductor de la crònica de Jaime I y de la de Pedro IV. Obra dedicada a la Excm. Diputación de Barcelona*.

V] Barcelona, «La Renaixensa», 1886. *Crònica d'en Ramon Muntaner, ab un prefaci per Joseph Coroleu...* Forma part de la col·lecció *Arxiu històric*.

VI] Edició fragmentaria. Nàpols, per Eurich Cardona, 1878. *Dell'antica Letteratura Catalana. Studi di Enrico Cardona. Seguiti dal testo e dalla traduzione della vita di Giacomo I tolta dalla Cronaca Catalana di Ramon Muntaner*.

VII] El Sermó, que tant confosament se perpetuava y complicava en les precedents edicions, va republicarlo en Manuel Milà y Fontanals servintse dels ms. C y D. *Lo Sermó den Muntaner* (en la *Revue des Langues romanes*, Montpellier, t. XVI, 1879, pp. 218-231 y t. XVII, 1880, pp. 38-41). Seguint després una observació del Sr. Sanpere y Miquel (*Revista de Ciencias históricas*, t. II, 1880, p. 78), va publicar una lluminosa Adició (*Revue des Langues romanes*, t. XIX, 1881, pp. 5-12), afegint les variants de D.

La crònica den Muntaner ha estat traduïda en sa totalitat al castellà dugues vegades y una al francès, a l'italià y a l'alemany.

A] Biblioteca de l'Escorial, J-iiij-25. Escrita en paper a les darrerries del XVI segle. La traducció feta per Miquel Monterde sobre l'edició de València 1558 (I), es sencera, mancanthi només que el proleg y el Sermó. Després de la traducció castellana del títol de l'edició, hi ha en la portada: «Vertida de lengua catalana en castellana por Miguel Monterde, Rector de Villanueva de la Guerna y Racionero de la seo de Çaragoça». D'altra mà hi ha una nota de possessió de 1593.

I] Barcelona, per Antoni de Bofarull, 1860. Com pot veure's en IV, n'Antoni de Bofarull va acompanyar l'edició original d'una seva traducció castellana.

La traducció francesa es den Buchon.

I] París, Verdière, 1827. *Chronique de Ramon Muntaner, traduite pour la première fois du catalan, avec notes et éclair-cissements, par J. A. Buchon*. En dos volums, formant els V y VI de la *Collection de Chroniques nationales francaises*.

II] París, 1840. El mateix traductor, al qual no satisfeya la seva feina, va refer la traducció y publicar-la en el volum *Chroniques étrangères relatives aux expéditions francaises*, pp. 217-560, formant part de la col·lecció *Panthéon littéraire*.

III] Orleans, 1875. No's tracta sino d'un cambi de portada de la mateixa impressió II.

El Dr. Lanz havia publicat la seva traducció alemanya dos anys abans de l'edició original III.

I] Leipzig, 1842. *Chronik des edlen en Ramon Muntaner. Aus dem Catalanischen der vierzehnten Jahrhunderts übersetzt von Dr. K. Fr. W. Lanz*. En dos volums.

La traducció italiana, que ja hem esmentat tractant den Desclot, es així:

I] Florença, per Felip Moisè. *Cronache Catalane del secolo XIII e XIV, una di Raimondo Muntaner, l'altra di Bernardo d'Escot. Prima traduzione Italiana di Filippo Moisè, con note, studj e documenti*. 2 toms; la crònica den Muntaner comprenent tot el primer y partida del segon.

Com se pot suposar, gairebé totes les obres que s'han escrit sobre l'expedició catalana a Orient han estat inspirades y basades en Muntaner; p. e.: Francisco de Moncada, *Expedicion de Catalanes y Aragoneses contra Turcos y Griegos* (1.ª edició, Barcelona 1623, 2.ª edició, Madrid 1805) y Gustau Schlumberger, *Expédition des «Almugavares» ou routiers catalans en Orient de l'an 1302 à (1902)*; els poemes *Roudor de Llobregat* (1842) den Joaquim Rubió y Ors, y *La Orientada* (1881) l'an 1311 den F. P. Briz. Mentrestant que esperem l'obra decisiva que sobre l'expedició prepara fa temps el Sr. Rubió y Lluç pendrem nota d'alguns dels seus treballs lligats amb la crònica: *Noticia geogràfica de L'Orient segons en Muntaner* (en el *Bulletí del Centre Excursionista de Catalunya*, I, 139-147, 224-235, II, 31-40), *La expedición y dominación de los catalanes en Oriente juzgada por los Griegos* (en les *Memorias de la Real Academia de Buenas letras de Barcelona*, t. IV, 1887, pp. 5-123), *La llengua y la cultura catalana a Grecia* (en el seu llibre *Catalunya a Grecia*, 1906, pp. 68-112). Per fonts do-

cumentals sobre'n Muntaner pòt consultarse: Estanislau Aguiló, *Alguna notícia més sobre en Ramon Muntaner* (en la *Revista de Bibliografia catalana*, t. III, 1903, pp. 26-38). Almarche, *Ramon Muntaner cronista del Reys de Aragó, ciutadà de Valencia* (en les memories del *Congrés d'Historia de la Corona d'Aragó*, primera part, 483), y Rubió y Lluch, *Documents per la cultura catalana mig-èval I*, 46, 55, 74, 77, 79, 97, 99, 102, 105, 115.

d. CRÒNICA DE PERE DE LES CERIMONIES

En Pere III es potser de tots els reys de la casa de Barcelona el qui més llibres històrics va impulsar. Entre 'ls altres va voler deixar a la posteritat el seu llibre que contingués «tots los grans fets que son entrevinguts en nostra casa dins lo temps de la nostra vida, començantlos a la nostra nativitat». Qui va donar al rey Pere l'idea d'escriure aquest llibre fou el seu gloriós revesavi en Jaume 'l Conqueridor, al qual donava 'l dictat de *sant*. Especialment el pròleg sent l'imitació. Sens dupte mancat de temps va cercarse 'l rey colaboradors que treballassin baix la seva estreta vigilància: el més important va esser en Bernat Descoll. Sobre aquest punt y tots els demés relacionats amb aquesta crònica se consultaran amb profit els següents treballs: Joseph Coroleu, *El verdadero autor de la crónica de Pedro el Ceremonioso* (en la revista *La España regional*, t. III, 1887, pp. 530-536); Amadeu Pagès, *Recherches sur la Chronique Catalane attribuée à Pierre IV d'Aragon* (en la *Romania*, XVIII, 1889, pp. 233-280); Gabriel Llabrés, *Bernardo Dez-Coll es el autor de la Crónica catalana de Pedro IV el Ceremonioso de Aragón, que fué escrita por los años de 1365 á 1390* (tesi publicada en la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 1903, t. VII, pp. 331-347, VIII, pp. 90-110, 194-202); y, d'una manera molt especial, el treball del Sr. Rubió y Lluch, en el present ANUARI DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, 1909-1910.

Aquesta crònica, que abraça desde 1300 a 1380, ens ha pervingut en aquests mss.:

A) Biblioteca de l'Acadèmia de l'Historia, Madrid, coll. Salazar, G-35. Descrits lo mateix que B y C per M. Pagès, *loc. cit.* y per nosaltres en l'*Historiografia*, p. 67. Lletra de principis de XV segle en paper. Conté 'ls sis capítols; però no les notes addicionals de C. y de les edicions. A la fi s'hi han continuat alguns textos, entre ells la proposició del rey Martí a les Corts de Saragoça de 1398 y la *Del infant epíus*.

B) Biblioteca de l'Acadèmia de l'Historia, Madrid, coll. Salazar, G-36. De la mateixa època que 'l precedent y contenint també només que 'ls sis capítols coneguts.

C) Biblioteca Universitaria, Valencia, 92-6-12. Llegat pel rector de l'Universitat Vicens Blasco; es del XV segle en paper; va esser utilitzat per en Pere Miquel Carbonell y conté les notes addicionals que havien de constituir el capítol setè, potser el darrer. S'hi troben els següents textos històrics: 1 una cròniqueta de Sicília; 2 notes de dates desde 'l començament del mon fins a Jesu Christ; 3 la llegenda d'Otger Cataló; 4 una cròniqueta de la conquesta de Barcelona per Ludovic y de la llegenda de la fundació de Sant Pere de les Puelles; 5 unes notes històriques llatines; 6 genealogia dels reis de França, sense dates, acabant amb Felip l'Hardit; 7 cronologia dels reis d'Aragó fins a Ferràn d'Antequera y taula de la crònica dita de Sant Joan de la Penya; 8 qual es apellada la primera Spanya e qual la segona e la terça; 9 la crònica modernament dita de Sant Joan de la Penya; 10 sobre notala campanya a Sardenya de Pere III; 11 crònica de Pere 'l Cerimoniós, publicada per en Carbonell; 12 cròniques dels reis Joan I, Martí y Ferràn d'Antequera. Segueixen els dos darrers capítols den Muntaner, que ja hem esmentat.

D) Biblioteca del Seminari, Barcelona. Aquest llibre s'ha format relligant plegats dos mss. del XV segle; el primer, en paper, es el que 'ns interessa; el segon, en paper y pergami, conté 'ls *ensenyaments de bona parleria* que formen la primera part del llibre terç del Tresor de mestre Bruneto Latini. Conté 'ls següents textos històrics: 1 la crònica per en Çurita anomenada de S. Joan de la Penya; 2 els capítols esmentats den Muntaner; 3 la crònica de Pere III compendiada; 4 les mateixes cròniques dels regnats de Joan I, Martí y Ferràn, que 's troben en C.

Les edicions parteixen de la que 'n feu el cronista Carbonell.

I] Barcelona, Carles Amorós, 1546 (1547). *Chroniques de Espanya fins aci no divulgades: que tracten dels Nobles e Inuicissims Reys dels Gots: y gestes de aquells: y dels Comtes de Barcelona: e Reys de Arago: ab moltes coses dignes de perpetua memoria. Compilada per lo honorable y discret mossen Pere Miquel Carbonell: Escriua y Archiuer del Rey nostre senyor e Notari publich de Barcelona.* La crònica del rey Pere ocupa 'ls folis ci-cij.

II] Barcelona, 1850. *Crònica del rey de Aragón D. Pedro IV el Ceremonioso, ó del Punyalet, escrita en lemosin por el mismo monarca, traducida al castellano y anotada por Antonio de Bofarull.* Segueix I.

III] Barcelona, «La Renaixensa», 1885. *Crònica del rey d'Aragó en Pere IV lo Ceremoniós o del Punyalet, escrita per lo mateix monarca ab un pròlech de Joseph Coroleu...* Pertany a la col·lecció *Arxiu històric* y es copia de II.

De traducció no n'hi ha d'altra que l'esmentada en la portada de II, del Sr. Bofarull al castellà.

CRONIQUES GENERALS O HISTORIES.—En aquesta secció reunim totes aquelles cròniques de caràcter general que interessin totalment o en partida l'història de Catalunya. No entraran, donchs, en la llista que segueix les traduccions o adaptacions catalanes d'histories antigues y universals si no contenen interpolacions d'importància que les puguin fer entrar dins el nostre march.

a. CRÒNIQUES DELS REYS DARAGÓ E COMTES DE BARCELONA

Al rey Pere del Punyalet no 'l satisfeyen les *Gesta* de Ripoll que apenes contenien res dels reys d'Aragó *ante unionem*: per això va fer escriure, ja en 1366, una altra crònica general que suplís aquella «que no son ten cumplides ni ten be ordonades» y va titularles *Croniques dels reys d'Aragó e comtes de Barcelona*. No es altra que la que 'n Çurita va anomenar *Cronica de San Joan de la Penya*. Se trobaran notícies sobre aquest text en els estudis següents: Joaquim Traggia, *Ilustración del reynado de don Ramiro II de Aragon* (en les *Memorias de la Real Academia de la His-*

toria, t. III, pp. 551-562), Morel-Fatio, *La chronique de San Juan de la Peña* (en *Bibliothèque de l'École des Chartes*, LIV, 1893, pp. 97-100), Llabrés, *Quién es el autor de la crónica de San Juan de la Peña* (en la *Revista de Huesca*, n.º 1, març y abril 1903), Gonzalez Hurtebise, *La Crónica general escrita por Pedro IV de Aragón* (en la *Revista de Bibliografía catalana*, 1904, vol. IV.), la nostra *Historiografia*, pp. 73-87, y Rubió y Lluch en el present ANUARI 1909-1910.

Aquesta crònica existia en text català y en traduccions llatina y aragonesa. Aquests son els mss. que ns donen el text català.

A] Biblioteca del Palau Real, Madrid, 2-1-2. En pergami, escrit a mitjan segle XIV. Aquest deu esser el ms. que'l rey Pere va remetre a l'abat de Ripoll en 1366; complint un encàrrech que 'ls feia, els monjos varen continuarhi les croniques de Pere III y de Joan I. Hi ha notes de preses d'hàbit a Ripoll.

B] Biblioteca Nacional, Madrid, G-120. En pergami escrit a les darreries del XIV segle. En temps dels cronistes arxivers Carbonell y Viladamor (1553) se trobava a Barcelona en l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

C] Biblioteca de l'Universitat, Valencia, 92-6-21. Es el mateix ms. que va utilitzar en Carbonell, que hem senyalat amb la mateixa sigla al tractar de la Crònica de Pere III. La crònica present se troba en el núm. 9.

D] Biblioteca del Seminari, Barcelona. Lo mateix que C, precedeix a la del Cerimoniós. Hem senyalat aquest ms. amb la mateixa lletra en l'article precedent. Se troba en el núm. 1.

E] Un convent de monges, Saragoça. Es el ms. que fr. Mateu Suman va regalar al monastir de Sant Joan de la Penya y que hem tingut a la mà. Es de paper, escrit en català per escriptent aragonès en el XV segle.

F] Biblioteca del Palau Real, Madrid, 2-II-1. Es una versió catalana treta de la llatina, feta a Roma per en Gaspar de Talamanca.

G] Biblioteca Nacional, Madrid, 1814 (abans G-17). Fins al començament del regnat de Pere'l Gran està en castellà, seguint en català fins a la fi.

El mateix rey Pere III devia ferse fer la traducció llatina, de la que n'existien y n'hi ha aquests mss.

A] [Llibreria del monastir de Poblet]. L'exemplar, perdut, que'l rey Pere va remetre en 1359 a l'abat de Poblet.

B] [Llibreria dels reys d'Aragó, Barcelona, Martí, 1410]. Es l'exemplar que figura en l'inventari.

C] [Monestir de Sant Joan de la Penya]. Designem l'exemplar en pergami que va veure'n Traggia, *op. cit.*

D] Biblioteca Nacional, París, lat. 1684 noves adquisicions. Es el ms. en paper de principis del XV segle, que du notes den Curita y den Blancas.

E] Biblioteca Metropolitana, Valencia. En pergami, del XV segle.

F] Biblioteca Provincial Universitaria, Barcelona, 15-2-9. Abraça 'ls darrers quinze folis d'una col·lecció de copies de mà del frare predicador Esteve Rollà.

G] Biblioteca Nacional, Madrid, F-72. Còpia moderna utilitzada per l'edició I.

H] Biblioteca de l'Academia de l'Historia, A-17. Còpia moderna.

El mateix rey Pere III va ferse fer, en 1372, la traducció aragonesa com un obsequi al castellà d'Amposta, fra Fernandez d'Heredia.

A] [Llibreria dels reys d'Aragó, Barcelona, Martí, 1410]. En el núm. 246 de l'inventari 's descriu l'exemplar que era en pergami.

B] Biblioteca Nacional, Madrid, G-119. Escrit en paper per una mà del XVI segle, amb deplorables llacunes, es l'únic text que 's conserva de la versió aragonesa.

El text català, que'n Carbonell va espigolar y en part copiar en les seves *Croniques de Espanya*, se pot dir completament inèdit. El llatí y aragonès, servintse de copies modernes, varen imprimirse de costat:

I] Saragoça, Imprenta de l'Hospici, 1876. *Historia de la Corona de Aragón (la más antigua de que se tiene noticia) conocida vulgarmente con el nombre de Crónica de San Juan de la Peña, impresa ahora por primera vez y publicada por la Excelentísima Diputación Provincial de Zaragoza*. La introducció va firmada per Tomàs Ximenez de Embun.

b. FRANCESCH. LIBRE DE LES NOBLESES DELS REYS

L'obra den Francesch, que pren gust en comptar y que de vegades sembla una novela de caballeries, es completament inèdita. Molta part llegendaria acull com a bona però inutilment cercariem en altra obra tal quantitat de llegendes franceses del cicle Arturià y del de Carlemany. Enmanlleua molt a Desclot y a Muntaner.

A] [Biblioteca del marquès de Mondéjar, Madrid]. Nicolau Antonio (*Biblio. hispana vetus*, II, p. 242) va veurehi un ms.

B] Biblioteca Dalmasas, Barcelona. Ms. de principis del segle XV, en paper. Es el mateix que va veure'n Corbera (*Cataluña ilustrada*, Nàpols, 1678, p. 250).

c. COMPENDI HISTORIAL

Sembla que aquesta grossa compilació, principalment inspirada en el *Speculum Historiale* de Vicens de Beauvais, va començarla fra Jaume Domenech en el convent de Perpinyà envers l'any 1360, complint l'encàrrech de Pere III. Per mort den Domenech, el rey va encarregarne la continuació a fra Antoni de Ginebreda en 1386. Havia de compendre l'història universal fins al regnat de Pere III d'Aragó. No 'ns ha arribat completa ni s'ha imprès mai.

A] [Convent de Predicadors, Valencia]. El P. Villanueva (*Viaje literario...*, IV, 141), va veurehi la primera y segona part, que tot just arriben a la concepció de Crist.

B] [Llibreria del Carme descalç, Barcelona]. El mateix autor (*Viaje...*, XVIII, 233), declara que va veurehi la tercera part, que arribava a l'any 626.

C] Biblioteca Nacional, París, esp. 186. Es una còpia, feta en el segle XVIII de la segona part.

d. CRÒNIQUES DE SICILIA

L'història de Sicília era tan lligada a la casa d'Aragó desde 1282 que's comprèn que's n'altres reis ne volguessin estar informats y n'estimulessin la producció de cròniques. Deixant les mencions diverses que's troben per documents, aconsellarem la publicació de l'única que se'ns conserva en català amb variants notables que'vegades duu'l títol de Libre de les conquestes dels reis d'Aragó en Sicília: no es altra que la llatina *Chronicon Siciliae* que's collectors que l'han publicada (Martène, Muratori, Gregorio) anomenen l'Anonimo siciliano. No cal dir que'l text català, que en serietat fa pensar en Desclot, no ha estat may publicat.

A] Llibreria dels fills de D. Joaquín Rojas, Alacant. Es un ms. en paper de mà del XIV segle. La darrera data es de l'any 1345. El descriu llargament Chabas (*El Archivo*, VII, 1893, p. 343).

B] Biblioteca Nacional, Madrid, I-78. En paper, començat a escriure en 1413. Va estudiarlo comparantlo amb l'Anonim sicilià Isidor Carini: vegis Silvestri, *Isidoro Carini e la sua missione archivistica nella Spagna* (Palermo, 1895, pp. 49, 85, 88, 90, 101 y 113).

C] Biblioteca Universitaria, Valencia, 92-6-12. Conté's vint primers capítols de l'Anonim sicilià en el nostre núm. 1.

D] [Llibreria de D. Jeroni Zurita, Saragoça]. L'esmenta'n Dormer (*Progresos de la historia en el Reyno de Aragon y Elogios de Gerónimo Zurita, su primer cronista*, Saragoça, 1680, p. 63). Acabava en 1337.

Del text llatí se'n conservava un ms. en la

A] [Llibreria dels reis d'Aragó, Barcelona, Martí, 1410]. En el núm. 60 de l'inventari: «Canòniques de Sicília».

Aquest text, del qual n'hi han mss. a Itàlia, ha sigut publicat per diversos autors y especialment per Gregorio (*Bibliotheca Scrip. Aragon.*, t. II, pp. 107-267).

e. GENEALOGIA DELS COMTES DE BARCELONA E DELS REYS D'ARAGÓ

Es aquesta una crònica de certa extensió que acaba amb Joan I, que's diu treta del monestir de Ripoll y que no més se'ns conserva, en llatí y en català, en mss. del XVII^{en} segle.

A] Biblioteca Nacional, Madrid, 1609 (abans G-211). Es una copia feta en l'any 1600 per l'erudit en Jaume Ramon Vila. Primer figura'l text llatí y després el català.

B] Biblioteca Nacional, Madrid, 2013 (K-159). Copia del ms. anterior per en Monfar y Fors acabada en 1632.

Del text llatí n'hi han els següents mss.

A] Biblioteca Nacional, Madrid, 1609. Precedeix el ms. A. català.

B] Biblioteca Nacional, Madrid, 2013. Precedeix a la copia B.

C] Biblioteca Nacional, Madrid, R-91.

f. FLOS MUNDI

Sense que'l nom de l'extensa compilació se'ns reveli, aquesta crònica universal va esser escrita en temps del rey Martí y del papa Benet XIII y conté nombroses interpolacions dels fets de Catalunya. Havia de compendre al menys tot el regnat de Joan I, però l'únich ms. se trenca amb la relació del desafiament de Bordeu entre Pere'l Gran y Carles d'Anjou.

A] Biblioteca Nacional, París, esp. 11. Sembla original de principis del segle XV, y es incomplet a la fi.

g. MEMORIES HISTORIALS DE CATALUNYA, 1418

Es un ms. que era més llarch però que's detura al bo de la llegenda de Guifre'l Pilós.

A] Biblioteca Nacional, Madrid, 1639 (abans H-165). Es l'únich ms. conegut, del principi del segle XV.

h. BERNAT BOADES. LIBRE DELS FEYTS D'ARMES DE CATALUNYA, 1420

El simpàtic rector de Blanes es dels nostres historiadors mig-evuls el que comença tenir indicis dels vents del Renaixement. Es humanista y es arqueòlech y, quant tracta dels fets del seu temps, té tota la força d'un cronista. Segons propria confessió, va deixar escrit un llibre sobre les antigüitats trobades a Catalunya y un altre sobre's fets del Parlament de Casp y del comte d'Urgell. Es perdut el ms. original així com també'l següent:

A] [Casa d'un notari de Blanes]. En Roig y Jalpi (*Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona*, Barcelona, 1678, p. 503) diu que va trobarhi en mal estat la copia feta treure per el cosmògraf Jaume Ferrer de Blanes.

B] Biblioteca Dalmases, Barcelona, n.º 82. Copia treta per en Roig y Jalpi, posteriorment a 1666. Va acompanyada de la traducció castellana.

C] Biblioteca Campomanes, Madrid. En Gallardo (*Ensayo de una biblioteca de libros raros y curiosos*, Madrid, 1866, t. II, núm. 1403), cita una altra copia den Roig y Jalpi.

D] Biblioteca Provincial Universitaria, Barcelona, 21-5-2 y 6. Dos volums escrits en la segona meitat del segle XVII.

E] Biblioteca de l'Institut d'Estudis Catalans, Aguiló. Es un ms. també de lletra del segle XVII.

L'edició impresa: formant part de la *Biblioteca catalana*, es així:

I] Barcelona, per Marià Aguiló, 1873 (1904). *Libre dels feyts d'armes de Catalunya, compost per Mossèn Bernat Boades, rector de Santa Maria de la vila de Blanes, del bisbat de Gèrona e del vescomtat de Cabrera. Ara per primera volta estampades baix la direcció d'en Marian Aguiló y Fuster*. Hi ha un pròleg d'Angel Aguiló y unes *Noticies biogràfiques* del P. Fidel Fita.

Dos manuscrits ens donen la traducció castellana:

A] Biblioteca Dalmases, Barcelona. Es el mateix ms. que hem senyat B, que porta l'original y la traducció.

B] Biblioteca Dalmases, Barcelona. Es una copia de la traducció castellana de A, treta per en Dalmases y Ros en 1697.

j. PERE TOMICH. HISTORIES E CONQUESTES D'ARAGÓ E DE CATALUNYA, 1438

L'intenció den Tomich era escriure «un petit memorial d'algunes històries e fets antics»; va dividir la seva obra en 47 capítols tancantla amb els primers fets d'Alfons V, en l'any 1438. En les edicions, per errada de la primera, va modernitzar-se en deu anys aquesta data y s'hi afegiren notícies de regnats successius fins a 1516 (en la de 1534). El seu caràcter abreujat va donar credit an aquesta obra que conté a més notícies de personatges que en va's cercarien en una altra. Hem prèns nota de vuit manuscrits.

- A] Biblioteca Nacional, París, esp. 542. Havia estat a Italia y es el que coneixia en Torres Amat. Lletra del XV segle en paper.
- B] Biblioteca del Palau Real, Madrid, 2-D-4. Lletra del segle XV en paper y pergami.
- C] Biblioteca Nacional, Madrid, 9568 (abans Dd-191). Es del segle XV en paper.
- D] Biblioteca de l'Escorial, X-II-10. Escrit en paper en 1493.
- E] [Biblioteca de D. Anton Llobet y Vall-llosera, Barcelona, 1854]. Era un ms. del XV segle, segons Pi y Arimón (*Barcelona antigua y moderna*, 1854, p. 226 y 1105).
- F] Biblioteca Universitaria, Valencia, 92-4-24. Lletra del segle XVI en paper, a continuació segueix una *Flor de virtudes* en castellà. L'havia posseït el P. Jaume Villanueva.
- G] Biblioteca Provincial Universitaria, Barcelona, 21-1-10. Lletra del segle XVI, precedint a un Desclot.
- H] [Llibreria de la Reina Maria, Valencia, 1458]. En el núm. 19 de l'inventari hi ha un Tomich.

Aquestes són les edicions que se n'han publicat:

- I] Barcelona, Joan Rosembach, 1495. *Ací comencen les histories e conquestes dels Reys de Arago e Comtes de Barcelona, compilades per lo molt honorable mossen Pere Tomich, cavaller...* Hi ha afegits capítols fins a la mort de Joan II (1479).
- II] Barcelona, Joan Rosembach, 1519. *Conquestes e histories dels Reys de Arago e comtes de Barcelona*. Títol vermell.
- III] Barcelona, Carles Amorós, 1534. *Histories e conquestes dels excellentissims e catholicos reys de Arago e de lurs antecessors los comtes de Barcelona, compilades per lo honorable historic mossen Pere Tomich, cavaller. Affegida la historia del excellentissim e catholic rey de Hespanya don Ferrando*. La afegidura es den Martí de Ivarra.
- IV] Barcelona, «La Renaixensa», 1886. Es reimpressió, feta per N'Antoni Bulbena y Tussell, de III.

La traducció castellana's troba en els mss.:

- A] Biblioteca Nacional, Madrid, G-151, 152 y 153. «Suma de las Crónicas de Aragón y Principado de Cataluña, traducidas del lemosín en castellano por D. J. Pedro Pellicer». Segle XVII.

També n'existeix una traducció italiana.

- A] Biblioteca Comunal, Palerm, Qq-G-91. Es una traducció italiana, feta en 1717 sobre una copia moderna de l'edició II.

k. BERENGUER DE PUIGPARDINES. SUMARI D'ESPANYA

Es una obra de pur interès nobiliari per ús de Catalunya. Se suposa escrita en temps de Berenguer el Gran però ho es en el segle XVe, en temps d'Alfons el Magnànim. Emmatlleva fragments sencers a diversos cronistes y més que a cap a Tomich. Es coneguda pels mss.:

- A] Biblioteca de l'Escorial, Y-111-4. Lletra de les darreries del XV segle.
- B] Biblioteca de l'Escorial, Y-111-5. Lletra d'últims del segle XV ó principi del següent.
- C] [Llibreria de D. Manuel de Abella, Madrid, en 1799]. Traggia se serveix d'una copia feta per D. Manuel Abella.

Edicions fragmentàries:

- I] Joaquim Traggia (*Memorias de la R. Academia de la Historia*, t. III, 1799, pp. 558-561) va publicar els caps. 30 y 54.
- II] Felip Benicio Navarro (*Revista de Ciencias históricas*, t. II, pp. 326-379) va donar a conèixer la taula, el pròleg y els capítols 34-38 y 40-55.
- III] Francisco Monsalvatje (*Noticias históricas*, Olot, 1893) reproduïx part de l'estudi II y el pròleg, la taula y el capítol 41.

l. CRONIQUES DE MESTRE RODERICH DE TOLÈDOL

Se tracta d'una versió compendiada dels sis primers llibres de *De rebus Hispaniae*, continuada per un anònim fins a Alfons el Magnànim. Unich manuscrit que ns la dona:

- A] Biblioteca de l'Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, Escrit en el segle XV en paper. Prové de la llib. Carreras.

m. GABRIEL TURELL, RECORT HISTORIAL, 1476

Aquesta obreta es un compendi de l'història de Catalunya, que acaba amb el regnat d'Alfons el Magnànim. Aquests són els mss. que'n sabem.

- A] Biblioteca de l'Institut d'Estudis Catalans, Barcelona. Era de R. Soriano y va ésser adquirit a París. Lletra del segle XV.
- B] Biblioteca Nacional, París, esp. 123. Copia escrita per Miquel Vila en 1518.
- C] [Llibreria de D. Jaume Andreu, Barcelona]. Era de lletra del segle XVII y n'hem perdut el rastre.
- D] [Llibreria de Joan Corminas, Barcelona]. Abans de 1836 havia deixat an en Torres Amat una copia de 1740.

L'edició que se'n va fer es així:

- I] Barcelona, «L'Avenç», 1834. *Recort, obra feta per Gabriel Turell, de la ciutat de Barcelona, en 1476. Edició acompanyada d'un Prefaci i d'un Index alfabetic.*

CRONIQUES ESPECIALS.—Les cròniques d'un regnat, d'un moviment determinat o d'una època son de segur aquelles de les quals menys ens ne resten. Nosaltres proposariem que's publicuessin les següents:

a. CRÒNICA DE JAUME II

A] Arxiu de la Corona d'Aragó, reg. 55, fol. 31. Es un curt fragment d'una crònica més extensa. Ne donen a conèixer una part els Srs. Coroleu y Pella (*Las Cortes Catalanas*, Barcelona, 1876, pp. 165-168.)

b. CRONIQUETES DELS REGNATS DE PERE III, JOAN I, MARTÍ Y FERRAN D'ANTEQUERA

A] Biblioteca del Palau Real, Madrid, 2-I-2. Conté, tot continuant la Crònica dels reys d'Aragó e comtes de Barcelona, les de Pere III y de Joan I, sens dupte redactades a Ripoll.

B] Biblioteca Universitaria, Valencia, 92-6-12. Després de la crònica de Pere III, porta les de Joan I, Martí y Ferràn I.

C] Biblioteca del Seminari, Barcelona. Cròniques de Joan I, Martí y Ferràn I, que segueixen a la del Cerimoniós.

c. LA FI DEL COMTE D'URGELL

Aquesta crònica, molt ben escrita, ve a ésser un allegat en favor del dret den Jaume d'Urgell; va desde la mort del rey Martí (1410) a la del comte d'Urgell (1433), en l'estat incomplet en que ns ha previngut. Millor que crònica es una apologia, informada per un sentiment patriòtic, escrita potser durant el període de les guerres de Joan II.

A] Biblioteca de l'Academia de l'Historia, Madrid, ignorem la signatura. Còpia feta per en Monfar y Sors, en 1631, de la que havia tret en Jaume Ramon Vila.

B] Biblioteca de l'Arsenal, París, 8306. Còpia que s declara treta de la que feu en Jaume Ramon Vila. Segle XVII.

C] Biblioteca Nacional, París, esp. 554. També còpia treta en el segle XVII, que prové de la bibl. den M. V. Amer, de Barcelona.

D] [Llibreria de Sant Geroni de la Murtra]. Hi havia la còpia treta en 1626 per en Jaume Ramon Vila d'un original que posseïa en Joaquim Llatzer Bolet.

Se n'han fet dugues edicions que parteixen de C:

I] Barcelona, Biblioteca de la Revista Catalana, 1889. *Crònica de autor anonim del segle XV, fins al present inèdita.*

II] Barcelona, Biblioteca de «La Veu de Catalunya», 1897. *La fi del comte d'Urgell, segons crònica de sigle XV. Ara novament publicada ab la ortografia actual per un redactor de «La Veu de Catalunya».*

d. HISTORIA DE JOAN FIVALLER

Aquesta crònica sembla redactada, com la precedent, durant les guerres de Joan II. Va inclosa en el *Libre de algunes coses assenyalades succehides en Barcelona y en altres parts* format per en Pere Joan Comes en 1583 del qual ne coneixem els següents mss.:

A] Arxiu Municipal, Barcelona.

B] Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès.

C] Biblioteca de l'Institut d'Estudis Catalans.

Va publicar-se:

I] Barcelona, «La Renaixensa», per Pere Puiggarí, 1878.

Com se veu, aquest projecte no abraça sinó el període nacional de la producció catalana, es a dir: desde els orígens fins als reys Catòlics. En aquest regnat s'inicia la decadència, en lo que a l'historiografia s refereix, amb les *Cròniques d'Espanya* de l'arxiver Pere Miquel Carbonell. Tothom convindrà que les obres històriques de l'època de la nostra decadència literaria y política (p. e., Tarafa, Beuter, Viladamor, Pujades) no son de tant urgent publicació.

Entenem que pera preparar l'edició d'una crònica hauria de tenir a la vista, el qui l'emprenqui, tots els manuscrits y les edicions, ja sigui en original o en reproducció fotogràfica (cada dia més facil, perfecta y econòmica). Nosaltres creiem que la total publicació de les cròniques que hem apuntat cabria en una quinzena de volums de 350 a 400 pàgines del format que l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS té adoptat pels seus textos catalans, comprenenthi encara totes les traduccions que no fossin posteriors al segle XVIIe. Alguna tasca hi ha avençada: l'INSTITUT té anunciada la publicació de les *Gesta* qual text llatí presenta M. L. Barrau Dihigo, y el català, inèdit, el que sotescriu; la crònica den Desclot està encarregada al Sr. Jordi Rubió y quasi tots els manuscrits son ja a la Biblioteca de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS en reproducció; la den Muntaner revé de dret al nostre digne president Sr. Rubió y Lluch; y la del Cerimoniós s'està preparant.

Ens ha semblat que la més útil manera de complir l'honrosa comanda que l'INSTITUT ens ha fet, ha sigut presentar, en ullada rabenta, el considerable nombre de materials que han de posarse a contribució per empendre l'edició, tal com pot esperarse avuy en dia, de totes les cròniques catalanes. Pera que aquesta noble iniciativa s resolgui en via de fet en pochs anys, no sabriem gosar cosa millor sinó incitar a l'INSTITUT que fassi una crida al jovent estudiós, que no hi ha impuls que s perdi ni sementer que no fructifiqui en aquesta casa on constantment se respiren noves alenades de joventut que han d'ésser en definitiva les que han de reconfortar la nació catalana — Barcelona, 12 de novembre de 1910. — J. MASSÓ TORRENTS.